

37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Állam- és Jogtudományi Szekció

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:

Károli Gáspár Református Egyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jog-
tudományi Szekció

**„Majd fizetek, ha nekem fizettek!” – a jóerkölcsbe
ütközés aktualitásai az árbevétel-függő kikötés
fényében**

2024. november 15.

Nyilatkozom, hogy a dolgozat elkészítéséhez mesterséges intelligenciát nem vettem igénybe.

Tartalom

1.	Bevezetés, módszertan	4
2.	A generálklauzulákról	6
2.1.	Mit tekintünk generálklauzulának?	6
2.2.	Ralph Weber kritikája	8
3.	A jogalkalmazás során felmerülő kérdésekről	10
3.1.	A nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződés semmis	10
3.2.	A bírói mérlegelésről, a jóerkölcs tartalmának meghatározásáról	12
3.3.	Megkötésének időpontjától érvénytelen?	14
4.	A jogalkalmazói gyakorlat elemzése	17
4.1.	Bevezetés	17
4.2.	Alimentációs szerződések: tartási szerződés	19
4.3.	Alimentációs szerződések: öröklési szerződés	22
4.4.	Házassági vagyoni jogi szerződések	23
4.5.	Megbízási szerződések	25
5.	Egy kialakulóban lévő esetcsoport	27
5.1.	Az esetcsoport tényállásai	27
5.2.	Az esetcsoport sajátosságai	28
5.3.	Az Oberster Gerichtshof gyakorlata	30
5.4.	Az esetcsoportból levezethető elvek kiterjesztése	33
5.5.	Az összejátszási kockázatról	34
5.6.	A német megoldás?	36
6.	Következtetések, összegzés	38
7.	Forrásjegyzék	40

1. Bevezetés, módszertan

Éppen 20 éve annak, hogy megjelent Menyhárd Attila jóerkölsbe ütköző szerződéseket nagy részletességgel bemutató műve. Feltehető a kérdés, hogy mi adja a dolgozat témájának aktualitását? A kérdésre adott válasz az, hogy az újdonságot két nemrégiben közzétett kúriai döntés adja, melyben a vállalkozási szerződések kapcsán az ún. árbevétel-függőségi kikötések semmisségét állapították meg. Semmisnek kell-e tekinteni az ilyen típusú, felfüggesztő feltételeket? Szükséges-e a döntésekben a semmisséget megalapozó elvek kiterjesztése egy másik, szintén elsősorban az építőiparban alkalmazott kikötésre is? Amennyiben utóbbi kérdésre helyeslő választ adunk, akkor meglátásom szerint egy új esetcsoport alakítható ki a jóerkölsbe ütköző szerződések kapcsán.

Dolgozatom második részében a jogalkalmazói gyakorlat elemzésén keresztül ezekre a kérdésekre keresem a megfelelő választ, a kikötésekre vonatkozó, a magyartól eltérő osztrák gyakorlatot is bemutatva. A bírói gyakorlat elemzését megelőzően azonban szükségesnek tartottam a vizsgált semmisségi ok kapcsán gyakran felmerülő szakirodalmi problémák bemutatását. Az első rész keretében Jörn Eckert véleményét alapul véve amellet érvelek, hogy szűk körben, de áttörhetőnek tartom a Ptk. 6:88. §-t, továbbá ebben a részben esik szó egyéb, elsősorban a jogalkalmazás területén felmerülő problémákról, különösen a bírói mérlegelésről. A dolgozat első felében kerül sor egy kisebbségi, generálklausulákkal kapcsolatos álláspont bemutatására, valamint a 'nyilvánvalóan' és a 'jó' kifejezések értelmezésére is. A dolgozat második része tehát a norma magas fokú absztraktsága következtében kialakult esetcsoportokat elemzi, a témával foglalkozó szerzők által is vizsgált esetcsoportokat (ezeket 'klasszikus' esetcsoportoknak tekintem, hiszen valamennyi szerzőnél bemutatásra kerülnek, sőt hasonlóság fedezhető fel a német, valamint az osztrák gyakorlattal) követően kerül sor egy meglátásom szerint új, kialakulóban lévő csoport bemutatására, melyet a vállalkozási szerződések, az alvállalkozói láncok kapcsán figyelhetünk meg.¹ Az ún. *pay when paid* vagy *Risikoüberwälzung* elvén nyugvó kikötéseket a magyar jogalkalmazó semmisnek tekinti (árbevétel-függőségi kikötések), az Oberster Gerichtshof azonban megengedőbb az ilyen kikötéseket illetően.

Melyik gyakorlat tekinthető kedvezőbbnek? A kérdés jelentőségét növeli, hogy az Európai Bizottság felmérése szerint a vállalkozások közötti, különösen az építőipar területén kötött szerződések esetén a késedelmes fizetés, részben az említett kikötések miatt, különösen

¹ Természetesen az újdonságot nem az (al)vállalkozási szerződés (esetleg azok láncolata) képezi, ilyen szerződések jóerkölsbe ütközését már vizsgálta a Kúria. Az esetcsoport sajátossága az abban megjelenő semmis, ún. árbevétel-függőségi típusú kikötések.

gyakori.² Részletesebb bemutatást megelőzően, csak annyit kívánok rögzíteni, hogy álláspontom szerint a magyar gyakorlat kedvezőbb helyzetbe hozza az alvállalkozót a semmisség kimondásával.

A dolgozat utolsó részében a jótállási kötelezettség bizonytalan indulására vonatkozó szerződéses kikötések kapcsán fogalmazom meg *de lege ferenda* javaslatként, hogy az ilyen típusú kikötéseket is semmisnek kellene tekinteni. Egy-egy esetsoportból ugyanis levezethetővé válnak olyan sajátos elvek, melyek annak eldöntésében segítik a jogalkalmazót, hogy az adott ügy az esetsoporthoz tartozik-e.³ Álláspontom szerint az árbevétel-függőségi kikötésekben rejlő kockázat, bizonytalanság, az üzleti tisztességesség sérelme legalább ugyanolyan mértékben jelen van egy olyan kikötésben, mely szerint az alvállalkozót terhelő jótállási kötelezettség kezdetének időpontja a megrendelő részére történő átadás-átvételi eljárás befejezését követően kezdődik. Érdemes belegondolni a cölöpözést elvégző (al)vállalkozó helyzetébe, aki példának okáért 1 év jótállást vállalt, jótállási kötelezettsége azonban, akár egy válságnak köszönhetően, évekkel később kezdődik, hiszen az épületet csak akkor adják át a megrendelőnek.

² European Commission: Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, Rzepecka, J., Fiorentini, S., Parziale, V. and Lechardoy, L., *Business-to-business transactions—A comparative analysis of legal measures vs. soft-law instruments for improving payment behaviour*, Publications Office, 2018, <https://data.europa.eu/doi/10.2873/500086> (2024.10.22.) 9., 57–64., 113–114.

³ MENYHÁRD Attila: A jó erkölcsbe ütköző szerződések tilalmának tartalmi meghatározása. *Gazdaság és Jog*, 2004/9. 3–9.

2. A generálklauzulákról

2.1. Mit tekintünk generálklauzulának?

A generálklauzula fogalmának, jellemzőinek vizsgálatát megelőzően fontosnak tartom megjegyezni, hogy a dolgozat témájára, valamint terjedelmi okokra is tekintettel nem nyílik lehetőség a két normarendszer (jog, erkölcs) egymáshoz való viszonyának részletesebb kifejtésére. Mind az erkölcs, mind a jog a társadalmi normák egyike, az általános megfogalmazottság, a hipotetikus jelleg⁴ mellett fontos közös jellemzőjük a kikényszeríthetőségük, a megsértésükre reagáló szankció.⁵ Immanuel Kant elismeri egy kizárólag pozitív szabályokból álló jogrend létezését, melynek nem érvényességi feltétele az erkölcs.⁶ Helyesebbnek tekinthető az a nézet, mely szerint a jog tartalmát tekintve merít az erkölcsből, ennek alátámasztására szolgál Georg Jellinek elmélete is.⁷ Jellinek nézeteit elfogadva levonható az a következtetés, hogy az erkölcs a jog részévé válhat, hasonlóképpen vélekedik Lábady Tamás is, rámutatva arra, hogy a jog gyakran rászorul arra, hogy tartalmát jogon kívüli tényezők segítségével töltsse ki, ilyen metajurisztikus elem a vallás, az illem mellett természetesen az erkölcs is.⁸ A két normarendszer viszonyának rövid bemutatását követően a generálklauzulákra rátérve rögzíthető, hogy szerteágazó szakirodalmi állásfoglalásokkal találkozhatunk, akad köztük olyan is, mely szerint a generálklauzulák alkalmazása jogbizonytalansághoz vezethet a magas szintű absztraktság miatt. A többségi vélekedés mégis az, hogy a jogrendszer nem nélkülözheti az olyan normákat, amelyek normaszervezetüket tekintve kizárólag diszpozícióból állnak, ezáltal egyfajta rugalmasságot biztosítva a jogrendnek.

A generálklauzuláknak nem alakult ki egységes, szabatos meghatározása, így kizárólag egyes jellemzőinek megragadásával célszerű definiálni a jogintézményt. Olyan normákról van szó, melyek diszpozíciójukban egyfajta általános jelleget hordoznak, magas fokú absztrakció

⁴ SZABÓ Miklós (szerk.): *Bevezetés a jog- és államtudományokba*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2012. 90–91.

⁵ GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből, Második kötet, II. rész*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1933. 534–535.

⁶ MOÓR Gyula: *A jogbölcselet problémái*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1945. 13., valamint BENCZE Máttyás: A jogérvényesség kutatásának lehetséges elméleti és történeti keretei. *Jogelméleti Szemle*, 2002/4. <https://jesz.ajk.elte.hu/bencze12.html>

⁷ GEORG JELLINEK: *Die sozioethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*. Berlin, Verlag von O. Häring, 1908. 45.

⁸ LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Budapest, Szent István Társulat, 2017. 128.

jellemzi őket,⁹ továbbá célnormáknak tekinthetők.¹⁰ Eörsi Gyula szerint a generálklauzula a szerződő felek magatartására vonatkozó követelményt állapít meg vagy a jogalkalmazó számára biztosít mérlegelési lehetőséget, valamint rámutat arra is, hogy a generálklauzula a jog változó életviszonyokhoz való igazítását segíti, az adaptáció eszköze.¹¹ Egyes szerzők a bírói jogfejlesztésben betöltött kiemelkedő szerepét hangsúlyozzák, Eörsi azonban felhívja a figyelmet arra,¹² hogy ez a szerep akár a kódexen túlmutató ítélkezés veszélyét is magában hordozhatja. Az absztraktság következménye, hogy a jogalkalmazás feladatává válik tartalmuk konkretizálása, ennek a folyamatnak a jellegzetessége, hogy a jogalkalmazói gyakorlat esetcsoportokat alkot, hiszen a generálklauzulák esetében a szubszumció módszere nem alkalmazható. Hasonló gyakorlat megfigyelhető a magyar esetjogban is, Vajna Zita Barbara öt jellegzetes esetkört állapított meg a jóerkölcsbe ütköző szerződések körében.¹³

A jóerkölcsbe ütköző szerződés semmisségét kimondó szakasz kapcsán kétféle megközelítéssel találkozunk, az egyik annak szubszidiárius jellegét hangsúlyozza, a másik sokkal nagyobb szerepet tulajdonít a 6:96. §-nak. Vékás Lajos az előbbi álláspont követője, rögzíti, hogy a *királyi paragrafusok* alkalmazására csak akkor kerülhet sor, ha nincs konkrét, az adott tényállásra vonatkozó norma. A szubszidiaritás elvének érvényesülésére két másik semmisségi okot említ, nevezetesen a tilos, valamint az uzsorás szerződést. Ha tehát a szerződés semmisségét eredményező ezen rendelkezések feltételei fennállnak, akkor a semmisséget a szerződés tilos voltára, illetve uzsorás jellegére visszavezetve kell megállapítani, nem pedig a jóerkölcsbe ütköző volta miatt.¹⁴ Ezen álláspontot az ítélkezési gyakorlat is alátámasztja, kimondva a 6:96. § kiegészítő jellegét a Ptk.-ban nevesített megtámadási, semmisségi okokhoz képest.¹⁵ Leszkoven László szerint a 6:96. § nem szubszidiárius tényállás a többi érvénytelenségi okhoz képest, önmagában a generálklauzulaként való megfogalmazás nem vezethet automatikusan szubszidiaritásra.¹⁶ Meglátásom szerint a gyakorlatban található olyan döntés, mely nyomatékosabban jeleníti meg a vizsgált semmisségi ok önállóságát.¹⁷ A 6:96. §

⁹ Ralph WEBER: Einige Gedanken zur Konkretisierung von Generalklauseln durch Fallgruppen. *Archiv für die civilistische Praxis*, 192. Bd., H. 6, 1992 525.

¹⁰ SZALMA József: A generálklauzulák és a joghézag az európai és a magyar magánjogban. *Jogelméleti Szemle*, 2020/2. 146.

¹¹ EÖRSI Gyula: *Összehasonlító polgári jog. Jogtípusok, jogcsoportok és a jogfejlődés útjai*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975. 452.

¹² EÖRSI i. m. 451.

¹³ VAJNA Zita Barbara: Jóerkölcsbe ütköző szerződések. *Iustum Aequum Salutare*, 2013/3. 218.

¹⁴ VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2019. 119.

¹⁵ EH 2012.12.P17.

¹⁶ LESZKOVEN László: A generálklauzulákról – a jóerkölcsbe ütköző szerződések semmissége kapcsán. *Gazdaság és Jog*, 2020/11–12. 41.

¹⁷ Kúria Gfv.30014/2016/1.

erőteljes, önálló jellegét jelzi, hogy nem tekinthetünk erre semmisségi okra utolsó mentsvárként, azaz, ha példának okáért elmulasztjuk a megtámadásra nyitva álló határidőt, utóbb nem pótolhatjuk azt jóerkölcsbe ütközésre hivatkozással. Ilyen vonatkozásban tehát nem érvényesülhet ezen szakasz kiegészítő jellege. Ha a két szerző véleményét egy szakasz két végpontjának tekintjük, azt is mondhatjuk, hogy a leginkább helytálló álláspontnak a szakasz felezőpontja tekinthető, hiszen valóban kiegészítő a jogalkotó által nevesített többi érvénytelenségi okhoz képest, ez a jelleg azonban nem eredményezheti az elmulasztott megtámadás pótlását.¹⁸

2.2. Ralph Weber kritikája

A fejezet második része kisebbségi álláspont körébe tartozó, a generálklauzulákkal, azok alkalmazásával kapcsolatos kritika bemutatására törekszik. Ralph Weber több szempontból, így a hatalommegosztás oldaláról, a pozitívizmus szemszögéből is veszélyesnek tartja az absztrakt generálklauzulákat, helyteleníti továbbá az esetcsoportok képzése révén megvalósuló gyakorlatot. Weber rögzíti, hogy a generálklauzuláknak nincs egy egységes fogalma, álláspontja szerint a kazuisztikus szabályozás kapcsán jelentek meg a jogalkotásban, céljuk a jogbiztonság elősegítése volt.¹⁹ A jogalkotó feladata volt, hogy a két véglet, nevezetesen a mindenre kiterjedő szabályozást szorgalmazó törekvések, valamint az ún. szabadjogi iskola nézetei²⁰ között mindkét oldal által elfogadható megoldást teremtsen, a megoldást a generálklauzulák jelentették. Weber ugyan maga is rögzíti, hogy a generálklauzulák a jogbiztonságot szolgálják, mégis ezt követően kritikai megjegyzéseket állapít meg rájuk vonatkozóan. Meglátása szerint ezeknek az absztrakt normáknak az igénybevételével a Harmadik Birodalom jogalkotásának sikerült törvénymódosítások nélkül is elérnie, hogy a jog igazodjon az általa kívánatos viszonyokhoz.²¹

A királyi paragrafusokkal szembeni kritikák másik jelentős iránya a generálklauzulák alkalmazása során megvalósuló esetcsoportok képzésével kapcsolatos. Weber megállapítja, hogy a bíró feladata az általánosan megfogalmazott jogszabály alkalmazása a konkrét esetre, ezzel teljesen ellentétes, ha esetköröket képzünk az egyedi ügyekből, hiszen ezáltal az egyedi jelleg elveszik, egyre inkább általános jelleg válik jellemzővé, holott az ilyen jellegű normák

¹⁸ BH 2016.6.149.

¹⁹ WEBER i. m. 518–519.

²⁰ Szabadjogi iskola nézetei röviden: MEZEI Péter: A joghézag kérdései régen és ma. *Jogelméleti Szemle*, 2002/2.

²¹ WEBER i. m. 521. A témával részletesebben foglalkozó mű: Mathias SCHMÖCKEL, Joachim RÜCKERT, Reinhard ZIMMERMANN: Historisch-kritischer Kommentar zum BGB, Band I Allgemeiner Teil, Mohr Siebeck 2003 22–26.

meghozatala jogalkotói hatáskör. A hatalommegosztás elvéből adódóan is aggályos tehát az esetcsoportot képző gyakorlat. Mintegy megfordul a folyamat, immáron nem az adott normából levezetett elv képezi az egyedi ügyben hozandó döntés alapját, hanem az esetek csoportjaiból képezzük a normát. Weber továbbá részletesen vizsgálja a generálklauzulák szerepét a bíró alkotta joggal összefüggésben, másrészt igyekszik rámutatni arra is, hogy milyen a jogpozitivizmus irányába mutató tulajdonságai lehetnek egy-egy generálklauzulának.²² Weber kritikáját illetően meggyőződése, hogy a magánjog nem nélkülözheti az olyan normákat, amelyeket magasfokú absztraktság jellemez, hiszen ezek jelent(het)ik egy törvénykönyvnek az életviszonyok változásához való adaptációs képességét.

²² WEBER i. m. 541–566.

3. A jogalkalmazás során felmerülő kérdésekről

3.1. A nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződés semmis

Sérti-e a jogbiztonság követelményét a vizsgált semmisségi ok normaszövegében szereplő 'nyilvánvalóan' kifejezés? Többek között erre a kérdésre kellett választ adnia az Alkotmánybíróságnak a 801/B/2002. számú határozatában, hiszen az indítványozó szerint ezen határozószó, valamint a jóerkölcs fogalma parttalan, ezáltal előre nem látható mérlegelési lehetőséget biztosít a jogalkalmazónak.²³ Álláspontom szerint figyelemmel a 3.2. pontban kifejtettekre a jogbiztonságot nem sérti a határozatlanabb, általánosabb megfogalmazású kifejezés, norma. Jelen pontban azonban – igaz ugyan, hogy nem az indítványozóval azonos szempont alapján – a 'nyilvánvalóan' kifejezés mellőzhetősége mellett érvelek.²⁴ A vizsgált szó a Ptk. Hatodik könyvében más helyen is megjelenik, gondoljunk akár az előzetes szerződésszegés esetére vagy a hitel- és számlaszerződések körére, továbbá megjelenik a Ptk. más könyveiben is, példának okáért a posszesszórius birtokvédelem kapcsán. Utóbbi esetén, ha a jogkérdés nem vet fel bonyolult jogértelmezési kérdéseket, nem szükséges nagyobb terjedelmű bizonyítás, a jegyző megtagadhatja a birtokvédelmet a birtokláshoz való jog hiányára alapozva. A kommentárirodalom példaként hozza azt az esetet, amikor a birtokvédelmet kérő nem tudja felmutatni azt a szerződést, melyre birtokláshoz való jogát alapozza.²⁵ Előzetes szerződésszegés esetén pedig a nyilvánvaló hibás teljesítés megnyilvánulhat abban, hogy az egyik fél javaslata alapján elkészítendő tervdokumentáció a szerződésben kikötöttel összeegyeztethetetlen lenne.²⁶ A hivatkozott két példából is kitűnik, hogy azokhoz képest abban az esetben, melyben egy szerződés jóerkölcsbe ütköző voltáról kell állást foglalni, gyakran közel sem ennyire egyszerű a jogalkalmazó helyzete, különösen így van ez egy új esetcsoport kialakulásakor. Természetesen vannak olyan szerződések, amelyeknél a semmis jelleg megállapítása nem okoz különösebb nehézséget, ebbe a körbe sorolható a tartási/öröklési szerződések egy köre.²⁷ A dolgozatban bemutatott esetek kapcsán azonban azt a következtetést vontam le, hogy a vitatott kikötést támadó fél keresetét elsősorban nem a 6:96. §-ra alapítja, hanem ezen semmisségi ok gyakran mintegy utolsó mentsvárként jelenik meg a

²³ 801/B/2002. AB határozat ABH 2008, 1899, 1906.

²⁴ Itt jegyzem meg, hogy sem az ABGB (§ 879), sem a BGB (§ 138) nem tartalmaz hasonló kifejezést a jóerkölcsbe ütköző szerződések semmisségét kimondó jogszabályhelyben.

²⁵ WELLMANN György (szerkesztő): *Polgári Jog I – IV. – új Ptk. – Kommentár a gyakorlat számára*, Hatodik kiadás. Budapest, ORAC Kiadó Kft. 2024., online hozzáférés.

²⁶ Fővárosi Ítéltábla Gf.40401/2022/4.

²⁷ Például a 4.2. vagy 4.3. pontban bemutatott szerződések.

felsorakoztatott jogszabályhelyek között. Gyakran a semmis rendelkezést alkalmazó felek számára sem egyértelmű, hogy az társadalmi zsinórmértékkel ellentétes, sőt a realitás adott esetben az, hogy a semmisséget kimondó ítéletek ellenére is alkalmazzák azt. A 'nyilvánvalóan' kifejezés azonban nem a jóerkölcsbe ütközés mértékére utal, hanem arra, hogy a társadalomban kialakult erkölcsi mércébe ütköző szerződések egy részének érvényességét a jogrendnek meg kell tagadnia. Nincs tehát kicsit vagy nagyon jóerkölcsbe ütköző szerződés.²⁸ Hasonló megállapításra jut Vajna Zita Barbara is, aki rámutatott arra, hogy két eset lehetséges: az egyik, hogy a szerződés semmis jóerkölcsbe ütközés folytán, a másik pedig, hogy nem.²⁹ Szalma József törölhetőnek tartja a 'nyilvánvaló' határozószót hasonló megfontolások alapján.³⁰ A jogalkalmazónak tehát nem a jóerkölcsbe ütközés mértéke tekintetében, hanem abban kell állást foglalnia, hogy az adott esetben társadalmi erkölcsbe ütköző szerződést (annak egyes részeit) érvénytelennek kell-e tekinteni.³¹ Menyhárd szerint mindez teleologikus értelmezést tesz szükségessé.³² Az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB) a Müller és társai kontra Svájc ügyben kimondta, hogy nem vezethető le az Egyezményben részes államok jogából egy közös, európai erkölcs,³³ mégis szembetűnő, hogy ugyanazon kikötést a magyar, valamint az osztrák gyakorlat teljesen eltérően kezeli,³⁴ vagyis néha ugyanazon rendelkezés jóerkölcsbe ütköző volta sem egyértelmű. Ráadásul álláspontom szerint egy szerződés társadalmi erkölcsi mércével nyilvánvalóan ellentétes jellege azt is jelenti, hogy a semmisségi okra hivatkozó félnek nem szükséges részletekbe menően bizonyítania ezen jelleget, a jogalkalmazói gyakorlatban gyakran ennek ellentétére is akad példa. A teleologikus értelmezésre, valamint arra tekintettel, hogy a különböző bíróságok jogértelmezése akár egy kikötés erkölcsellenes voltát illetően sem mindig egységes, valamint az egyes esetek egyedi körülményeire tekintettel nem lehetséges minden esetben pontosan meghatározni azokat a jóerkölcsbe ütköző szerződéseket, amelyeket mindenképpen semmisnek kell tekinteni. A fentiekben kifejtettek alapján mellőzhetőnek tartom a 'nyilvánvalóan' kifejezést.

A 6:96. § elemzése kapcsán választ kell adnunk arra a kérdésre is, hogy a normaszövegben szereplő 'jó' miként értelmezhető az erkölcs vonatkozásában. Az erkölcs a társadalmi normák egyikeként fogható fel, amennyiben pedig elfogadjuk a társadalmi normák

²⁸ MENYHÁRD Attila: *A jóerkölcsbe ütköző szerződések*. Budapest, Gondolat, 2004. 254.

²⁹ VAJNA i. m. 216.

³⁰ SZALMA József: A jószokások (jóerkölcs) és a közrend megsértésének jogi következményei a magyar polgári jogban. *Magyar Jog*, 2011/7. 399.

³¹ BH 2009.4.106.

³² MENYHÁRD im. 254.

³³ Müller és társai v. Switzerland, no. 10737/87., 1988. május 8-i ítélet.

³⁴ BH 2015.11.302. és 1 Ob 646/56; 5 Ob 66/71.

jellemzőiként, hogy értékeket közvetítenek, azokat segítenek kifejezni, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy az erkölcs önmagában is pozitív tartalmat hordoz. Ha pedig az erkölcs a társadalomban hosszú idő óta kialakult, követett értékek közvetítője, akkor az előbbi tulajdonságai miatt a jó jelző lényegében szükségtelen. Szalma a jószokásellenes szerződéseket a magyar jogban a jóerkölcsbe ütköző szerződésekkel azonosítja, rámutatva arra, hogy a 'jó' fogalma utat nyit a bírói mérlegelésnek, hiszen ezáltal nem minden szokásba ütköző szerződés esetén merülhet fel annak semmissége. A szokásokkal összefüggésben kifejti, hogy nem minden szokás terjedt el széleskörűen, éppen az általános elfogadottság hiánya igényli a jelzőt.³⁵ Amint azt azonban látni fogjuk, a szokásokkal ellentétben az erkölcs, valamint annak tartalma vonatkozásában egyfajta objektív erkölcsre utaló meghatározások is akadnak.

3.2. A bírói mérlegelésről, a jóerkölcs tartalmának meghatározásáról

A jogalkalmazó tartalomkitöltő szerepe a jóerkölcsbe ütköző szerződések tekintetében a jogintézmény magyar magánjogi megjelenése óta nem kérdőjeleződött meg. Mindezzel összefüggésben két problémakört lehet azonosítani, az egyik a jóerkölcs tartalma. A másik pedig, hogy jogalkalmazási önkény felmerülhet-e abból az okból kifolyólag, hogy nem elég meghatározott a fogalom. A jóerkölcs fogalmának meghatározatlansága folytán már a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv-tervezet kapcsán kérdésként jelentkezett, hogy kell-e a jogalkalmazó számára mérlegelést segítő elveket, szabályokat adni, akár az erkölcs fogalmának meghatározásával. A tervezet indokolásában már ekkor rögzítettek olyan elveket, amelyek kihatással lettek volna a bírói mérlegelésre, ezek lényegi közös jellemzője az, hogy nem szubjektív szempontok alapján kell a jogalkalmazónak állást foglalnia, hanem objektív alapon. Az objektív alap a tervezetben a nemzeti közfelfogás volt.³⁶ Bár elmondható, hogy a generálklauzulák legfontosabb szerepe, hogy hozzáigazítják a kódexet az életviszonyok vagy a gazdasági élet változásaihoz, ugyanakkor különösen a jóerkölcs fogalma kapcsán adódhatnak problémák a jogalkalmazás terén, hiszen kérdés, hogy találhatunk-e még objektív alapot és amennyiben igen, annak mi a tartalma. Az erkölcsök változásának lehetőségére az EJEB a Müller és társai kontra Svájc ügyben már 1988-ban rámutatott.³⁷ A kritikusok szerint az az értékkonszenzus, amit az erkölcs tekintetében a jogszabály feltételez, a modern

³⁵ SZALMA i. m. 399.

³⁶ MENYHÁRD i. m. 29.

³⁷ Müller és társai v. Switzerland, no. 10737/87., 1988. május 8-i ítélet, 35. bek.

társadalmakban nem létezik.³⁸ Lényeges tisztázni ezeket a kérdéseket, hiszen a jóerkölcsbe ütköző szerződések semmisségét kimondó jogszabályhelyt több ízben is támadták az Alkotmánybíróság előtt, akár a jogállamisággal összefüggésben, mondván az ilyen szabály sérti a normavilágosság követelményét, akár arra való hivatkozással, hogy az magában rejti a jogalkalmazási önkénnyt. A normavilágossággal összefüggésben megállapíthatjuk, hogy az nem sérül, hiszen, ha nem is jutunk el addig, ameddig az Alkotmánybíróság jutott, amikor egy kvázi objektív erkölcs fogalmat állított fel, kimondva a 801/B/2002. AB határozatban, hogy a korábbi Alkotmányunk, valamint társadalmunk értékrendje egyaránt ismert mindenki számára, ezért az ezekkel ellentétes szerződést kötők nem hivatkozhatnak a normavilágosság hiányára,³⁹ mégis alappal gondolhatjuk, hogy vannak olyan elvek, amelyek követése tekintetében, ha nem is mindenki, de a többségi társadalom egységes. Az EJEB is hasonló következtetésre jutott utalva arra, hogy erkölcstelennek, helytelennek az a magatartás minősül, amit a többségi társadalom inkább megvet.⁴⁰

A dolgozat elején kifejtésre került, hogy jog és erkölcs egymástól nem választható el, ugyanakkor, az összes erkölcsi követelmény nem válhat a jogi szabályozás részévé, azok korlátozottan érvényesülnek a jogban.⁴¹ Az eddigiekben említett jogalkalmazói döntésekből is világosan körvonalazódik, hogy az objektív értelemben vett erkölcsnek lehet szerepe, az egyéni, szubjektív erkölcsi meggyőződésnek pedig nem, a bíró nem juttathatja érvényre saját, szubjektív meggyőződését. A jóerkölcs fogalmának meghatározásakor figyelembe vehető a közerkölcs fogalma is, mellyel az Alkotmánybíróság is foglalkozott a 20/1997. (III. 19.) AB határozatban. A közerkölcs fogalmának alkalmazhatóságát volt, hogy a későbbiekben felülvizsgálati kérelemben is vitatták, mondván az jogszabálysértő értelmezés, de a Legfelsőbb Bíróság tévesnek minősítette azt az elgondolást, mely szerint nem vehető figyelembe a közerkölcs a jóerkölcsbe ütközés vizsgálatakor.⁴² Az Alkotmánybíróság az említett határozatában rögzítette, hogy nem vizsgálja felül a közerkölcs fogalmát, láthattuk, hogy ezen fogalmak meghatározása a jogalkalmazói gyakorlatra van bízva, az Alkotmánybíróság maga is egy bírói ítéletre hivatkozik a közerkölcs tartalmi sajátosságait illetően, mely szerint a közerkölcs fogalmát olyan magatartási szabályok alkotják, amelyek a társadalomban általános

³⁸ Theo MAYER-MALY: Was leisten die guten Sitten? *Archiv für die civilistische Praxis*, 194. Bd., H. 2/3, 1994. 107.

³⁹ 801/B/2002. AB határozat ABH 2008, 1899, 1906.

⁴⁰ Hashman és Harrup v. The United Kingdom, no. 25594/94., 1999. november 25-i ítélet, 38. bek.

⁴¹ Példának okáért nem bűncselekmény, ha valaki nem segíti a rászorulókat. A büntetőjog és az erkölcs kapcsolatához lásd BELOVICS Ervin: *Büntetőjog I. Általános Rész.* Budapest, Orac, 2022. 23–25.

⁴² Legf. Bír. Gfv.X.30.191/2003.

elfogadottságúak.⁴³ Végezetül a jóerkölcs tartalmának megállapításához segítséget nyújt maga a jogalkalmazói gyakorlat az esetcsoportok képzése révén. Ezekből a csoportokból levezethetőek azok az elvek, amelyek segítik a megítélést. Menyhárd Attila mutat rá arra, hogy ezek az elvek kevésbé absztraktak, mint maga a generálklauzula, ugyanakkor általánosabbak az egyedi ügynél.⁴⁴ Beláthatjuk, hogy az esetcsoportok képzése révén megvalósuló gyakorlat hasonló az angolszász jogrendszerben tapasztalható precedensrendszerhez, bár az is világos, hogy csak hasonlóságról lehet szó, azonosságról nem.

Az önkényes jogalkalmazással összefüggésben pedig az Alkotmánybíróság rámutatott egyfelől arra, hogy mintegy szükségszerű, hogy a jogrendszer részeként magasfokú absztrakt jogszabályok, generálklauzulák segítségével érvényesüljön a jogbiztonság elve. Az ilyen szabályok megalkotásának indoka általában az életviszonyok szerteágazó volta, valamint az, hogy könnyen adaptálható legyen a norma a változásokhoz. Az említett határozat másfelől kimondja azt is, hogy a bírói mérlegelés jelen generálklauzula esetén sem teljesen diszkrecionális, hiszen figyelemmel kell lennie az Alkotmány (Alaptörvény) rendelkezéseire, valamint a társadalomban érvényesülő erkölcsi normarendre egyaránt.⁴⁵ Megjegyzem, hogy az Alkotmánybíróság azt a vélelmet állítja fel, hogy mindenki számára ismertek ezek az értékek, ha pedig ez így van, valóban egyfajta objektív erkölccsel állunk szemben. Az önkényes értelmezés elleni garanciákat az Alkotmánybíróság a nemzetközi gyakorlatban, a hazai esetjog egységében, a polgári jog alapelveiben egyaránt felfedezni véli. A határozatban kifejtésre került, hogy az önkényes értelmezés veszélye nem nagyobb annál a veszélynél, mint amilyen egy másik generálklauzula esetén jelentkezhethet, tekintve, hogy objektivizálódott a jóerkölcs tartalma.

3.3. Megkötésének időpontjától érvénytelen?

A jogalkalmazás kapcsán még egy kérdés vár megválaszolásra, nevezetesen az, hogy a semmis szerződés mikortól érvénytelen, s bár igaz ugyan, hogy a Ptk. rögzíti, hogy a semmis szerződés megkötésének időpontjától érvénytelen,⁴⁶ meglátásom szerint érdemes figyelmet fordítani Jörn Eckert ezzel kapcsolatos álláspontjára. A szerző szerint egy szerződés jóerkölcsbe ütköző voltáról való döntés függ az időmúlástól mint jogi ténytől, ugyanis változhat az az erkölcsi

⁴³ BH 1992. 7. 454.

⁴⁴ MENYHÁRD i. m. 93.

⁴⁵ 801/B/2002. AB határozat ABH 1899, 1906. Az indítvány, valamint az alkotmányjogi panasz egyaránt a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 200. § (2) bekezdését, tehát a jóerkölcsbe ütköző szerződések semmisségét kimondó szakaszt támadta.

⁴⁶ Ptk. 6:88. §, itt jegyzem meg, hogy már az 1900-as tervezet is a megkötés időpontját tartotta relevánsnak.

mérce, amely alapján a semmisséget meg lehet állapítani.⁴⁷ A szerző azt a lényeges kérdést teszi fel, hogy mely időpontban kell megítélni egy jogügylet, szerződés⁴⁸ jóerkölcsbe ütköző jellegét, melyik időpontban meglévő erkölcsi viszonyokat kell alapul vennünk ennek megítélése során. A három lehetséges időpont: szerződés megkötésének, joghatás kiváltására való alkalmasságának, valamint a bírósági eljárás ideje. Maga a szerző is elismeri, hogy csekély az esélye annak, hogy a két időpont (megkötés – joghatás kiváltása/bírósági eljárás) közötti intervallumban az erkölcsök megváltoznak, ennek nagyobb esélye volt a XIX., de még a XX. század folyamán is, gondoljunk például a házasságon kívül született gyermekek öröklési helyzetére. Ha ez mégis megtörténne, a változás két lehetséges irányával állunk szemben, az egyik, hogy a létrejöttének időpontjában jóerkölcsbe ütköző szerződés utóbb az értékek, erkölcsök változása folytán a hatályának beálltakor vagy a bírósági eljárás során már nem is tekinthető semmisnek jóerkölcsbe ütközés hiányában. Az előbbi változás gyakran fordulhatott elő a családi, valamint a szexuális kapcsolatok terén egyaránt, a szerző mindezt egy öröklési jogi példán keresztül mutatja be.⁴⁹ Eckert szerint a gazdasági jog területén fordulhat elő leggyakrabban a másik lehetséges eset, vagyis amikor egy megkötésekor jóerkölcsbe ütközés folytán nem semmis szerződés az időmúlással és az értékek változásával összefüggésben utóbb semmissé válik. A szerző hasonló, mindkét irányban lehetséges változást vél felfedezni az emberi viszonyokkal összefüggésben, melyek befolyásolhatják egy szerződés jóerkölcsbe ütköző voltát.⁵⁰

A kielii egyetem egykori rektora szerint a jogirodalomban szerteágazó vélemények születtek a vizsgált kérdésre vonatkozóan, különbséget téve, például élők közötti (*Rechtsgeschäften unter Lebenden*) jogügyletek és a halál esetére szóló rendelkezések között (*Verfügungen von Todes wegen*), de olyan szakirodalmi álláspontok is ismertek, amelyek az élők közötti jogügyleteket csoportosítják aszerint, hogy a szerződés már teljesítésre került-e. A szerző megítélése szerint a helyes gyakorlat az lenne, ha a jóerkölcsbe ütközést abban az időpontban vizsgálnánk, amikor a szerződés alkalmassá válik joghatás kiváltására, csak akkor merülhet fel a szerződési szabadság korlátozása, ha már alkalmas a szerződés arra, hogy jogokat

⁴⁷ Jörn ECKERT: Sittenwidrigkeit und Wertungswandel. *Archiv für die civilistische Praxis*, 199. Bd., H. 3, 1999 337.

⁴⁸ ECKERT művében a Rechtsgeschäft, tehát a jogügylet (jognyilatkozat) kifejezést használja, melybe nem kizárólag a szerződések tartozhatnak, hanem az egyoldalú jognyilatkozatok is, a továbbiakban a témaválasztás folytán a Rechtsgeschäft fogalmát a szerződésre vonatkoztatom.

⁴⁹ A szerző példájában az alapul fekvő erkölcsök változását a Grundgesetz jelenti, mely változást hozott a házasságon kívül született gyermek öröklési helyzetét illetően. Kérdésként merül fel, hogy a bonni alaptörvényt megelőzően tett, akkori viszonyok között jóerkölcsbe ütközés miatt semmis végrendelet hogyan ítélendő meg, ha az örökhagyó csak jóval a Grundgesetz hatályba lépését követően hunyt el.

⁵⁰ Az ide tartozó példákhoz lásd ECKERT i. m. 339.

vagy kötelezettségeket keletkeztessen, módosítson vagy szüntessen meg.⁵¹ Csak így fordulhat elő az, hogy a megkötésének, a létrejöttének időpontjában jóerkölcsbe ütközés folytán semmisnek minősíthető szerződés utóbb alkalmas lehet joghatás kiváltására az értékek, a viszonyok változása folytán, és ugyanez fordítva is elképzelhető. Eckert megoldása kézenfekvőnek tűnik, ugyanakkor a problémákat az utóbbi lehetőséggel összefüggésben vélek felfedezni, vagyis abban az esetben, ha a szerződés megkötésekor nem volna érvénytelen jóerkölcsbe ütközés folytán, ám utóbb azzá válik. Ilyen esetben ugyanis arról van szó, hogy lényegében visszaható hatály kerül alkalmazásra, az alapul fekvő értékek változása folytán az eredetileg érvényes jogügylet utóbb semmissé válhat. A visszaható hatály tilalma jogállamiság (jogbiztonság) egyik fontos jellemzője, több jogágban egyaránt érvényesülő alapelv. Amint azt az Alkotmánybíróság több határozatában megfogalmazta, a tilalomnak a jogalkotás és a jogalkalmazás körében egyaránt érvényesülnie kell.⁵² Megállapítható tehát, ha a bíróságok a hatályba lépés (innenről válik alkalmassá arra, hogy a társadalmi viszonyokat rendezze) vagy az ítélethozatalkor fennálló erkölcsi szempontok alapján döntenek egy más erkölcsi viszonyok között megkötött, akkori körülmények között érvényes szerződés semmisségéről, akkor ezzel megsértenék az előbbi követelményeket. Ilyen esetekben ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy a megkötés időpontja irányadó a szerződés jóerkölcsbe ütközésének vizsgálatakor. Eckert megoldása tehát csak részben orvosolja a problémát. A Ptk. 6:116. § (1) bekezdés alapján a felek a szerződés hatályának beálltát bizonytalan jövőbeli eseménytől tehetik függővé, a szerződés hatálya a feltétel bekövetkeztével áll be. Ugyanezeket a szabályokat rendeli alkalmazni a (3) bekezdés abban az esetben, ha a hatály beálltát valamely (jövőbeli) időponthoz kötötték. Meglátásom szerint, ha a szerző álláspontját követjük, ilyen esetekben nem vagy legalábbis kevésbé fordulhat elő az előbbi jogállamisággal (jogbiztonsággal) összefüggő követelmények megsértése. Ha ugyanis a felek egy olyan szerződés hatályának beálltát példának okáért tíz évvel későbbi időpontban állapítják meg, a megkötés időpontjában uralkodó értékek változása folytán elképzelhető olyan helyzet, hogy az eredetileg, megkötésekor semmis szerződés tíz év elteltével az akkori erkölcsi viszonyok között már nem minősülhet jóerkölcsbe ütközőnek. Meglátásom szerint ilyen esetekben a semmisség jogkövetkezményeinek alkalmazása indokolatlan volna, tehát az ilyen esetek vonatkozásában kézenfekvőnek tűnik Eckert elmélete, mely szerint a joghatás kiváltására való alkalmasságtól függően kell megítélni a jóerkölcsbe ütközést.

⁵¹ ECKERT i. m. 355.

⁵² 3069/2021. (II.24.) AB határozat, Indokolás [38] és [44], valamint 2/2022. (II.10.) AB határozat, Indokolás [36].

4. A jogalkalmazói gyakorlat elemzése

4.1. Bevezetés

Jelen munka elkészítésének kezdetén már megfogalmazódott bennem, hogy két nagy egységre kívánom osztani dolgozatom, ennek megfelelően az első részben jellemzően a téma kapcsán felmerülő dogmatikai, elméleti kérdésekkel foglalkoztam. A továbbiakban a hangsúlyt elsősorban a jogalkalmazói gyakorlat bemutatására fektetem. Kérdésként fogalmaztam meg bevezetőmben, hogy húsz évvel a témát nagy részletességgel feldolgozó mű megjelenése óta milyen változások mentek végbe, milyen (esetleg) újonnan kialakult esetszoportok lehetnek a jóerkölcsbe ütközéssel összefüggésben. Mely szerződések kapcsán szembesül a gyakorlat leginkább azzal, hogy akár a szerződés tartalma, joghatása vagy akár a felek által elérni kívánt cél jóerkölcsbe ütköző volta miatt meg kell állapítsa annak semmisségét?⁵³ Több, a témával mélyrehatóan foglalkozó szerző egyaránt bemutat nevesített szerződések kapcsán kialakult esetszoportokat, mivel ezek valamennyi szerzőnél megjelennek,⁵⁴ a továbbiakban ezeket 'klasszikus' esetszoportoknak tekintem. Ilyen esetszoportokat alakított ki a jogalkalmazói gyakorlat a tartási, öröklési, házassági vagyoni jogi, a megbízási szerződések kapcsán, elsőként ezek bemutatására kerül sor.⁵⁵ Ugyanakkor a 'klasszikus' csoportok mellett kialakulóban van meglátásom szerint egy új, eddig nem ismert esetszoport, mindezt két ítélettel⁵⁶ kívánom alátámasztani. Már Eörsi Gyula kapcsán is ismertetésre került, hogy a generálklausulákat a jogalkotó adaptációs eszközként használva lépést tud tartani az egyre sokszínűbbé váló magánjogi viszonyokban bekövetkező változásokkal, melynek mintegy velejárója, hogy eddig nem látott esetkörök alakulhatnak ki. Halász Csenge például kérdésként teszi fel, hogy az egyre szélesedő digitalizáció folyamatában, azzal összefüggésben kötött szerződések kapcsán mikor beszélhetünk jóerkölcsbe ütközésről.⁵⁷

Mielőtt az esetszoportok bemutatására rátérnék, szükségesnek tartom egy előzetes kérdés megválaszolását, mely a szerződő felekkel, azok tudatával kapcsolatos. A jogalkalmazói gyakorlat azt az álláspontot követi, hogy egy szerződés 6:96. § miatti semmissége nem a felek

⁵³ Kúria Pfv.21434/2017/4.

⁵⁴ HALÁSZ Csenge: Jóerkölcsbe ütköző szerződések a hazai esztjog tükrében. *Miskolci Jogi Szemle*, 2021/2. különszám (16. Évfolyam 3. szám) 127–133. és VAJNA i.m. 218.

⁵⁵ Terjedelmi okokból nem lehetséges valamennyi esetszoport bemutatása, így elemzésemnek nem tárgya a jóerkölcsbe ütköző munkajogi esetek bemutatása, valamint az ún. pilótajátékkal összefüggő eseteket sem tárgyalom. Utóbbiak esetében a témával foglalkozó szerzők is utalnak arra, hogy az elmúlt évek joggyakorlatában már egyre kevésbé jelennek meg. HALÁSZ i.m. 127.

⁵⁶ BH 2015.11.302. és Kúria Pfv.V.22018/2018/5. számú egyedi ügy.

⁵⁷ HALÁSZ i.m. 134.

(jó vagy rosszhiszemű) magatartásán alapul, hanem az objektív (például a szerződés tartalma) és szubjektív körülmények együttes fennállásán.⁵⁸ Az előzetesen tisztázandó kérdés pedig a szubjektív elemekkel foglalkozik, lényegében arra keresem a választ, hogy a felek tudatának át kell-e fognia, hogy jóerkölsbe ütköző szerződést kötnek, egyáltalán előfordulhat-e olyan helyzet, hogy nem ismerik fel, hogy a társadalmi zsinórmértékkel ellenkező tartalmú szerződést kötnek? Szükségesnek tartom megvizsgálni azt az esetkört is, amikor csak a felek egyikét vezérli a társadalmi zsinórmértékkel ellentétes szándék a szerződés megkötésére, az azzal elérni kívánt célra vonatkozóan. Az előbbi mondatból következik, hogy nem kizárólag akkor beszélhetünk a jóerkölsbe ütköző szerződés semmisségéről, ha minden szerződő felet olyan szerződéskötési cél vezérel, amely ellentétes a társadalmi felfogással.⁵⁹ Az első kérdés vonatkozásában, vagyis, amikor nem csak az egyik felet vezérli társadalmi elvárásokkal ellentétes szerződéskötési szándék, mindösszesen arra van szükség, hogy „[...] a szerződő felek tudjanak – vagy az elvárható gondosság elmulasztása miatt ne tudjanak – azokról a ténybeli körülményekről, amelyek a szerződés jóerkölsbe ütközését előidézik”.⁶⁰ Ha ehhez hozzávesszük az Alkotmánybíróság már említett határozatából levezethető következtetést (ti. az erkölcsi előírások a társadalomban mindenki számára ismertek), akkor azt a választ adhatjuk, hogy nem fordulhat elő olyan helyzet, hogy a felek jóerkölsbe ütköző szerződést kötnek anélkül, hogy azzal ne volnának (kellő gondosság, körütekintés mellett ne lennének) tisztában. A második kérdés a helyes megközelítés az lenne, ha az objektív elem hangsúlyosabb jelleggel biztosítaná az erkölcsi értelemben vett értéksemleges szerződések⁶¹ semmisségét, bizonyos esetkörökben ugyanis a szubjektív elem megléte a döntő. Amennyiben a szerződő felek egyikét a társadalmi elvárásokkal ellentétes ügyletkötési szándék vezeti, ez akkor eredményezhet érvénytelenséget, ha a másik fél erről tudott vagy tudnia kellett volna kellő gondosság, körütekintés mellett.⁶² *Argumentum a contrario* adódhatnak olyan helyzetek, amennyiben erről az egyik fél kellő körütekintés, gondosság mellett nem tudott és nem is kellett tudnia, akkor ezen esetben a 6:96. § miatti semmisségről nem beszélhetünk. Álláspontom szerint ez a megközelítés helytelen, ugyanis nem biztosítaná eléggé az említett szakasznak az értéksemleges szerződések tartalmát objektív módon kontrolláló jellegét. Meglátásom szerint akkor is ki kell mondani az olyan szerződések semmisségét, amelyek esetében csak az egyik felet illetően beszélhetünk csalárd ügyletkötési szándékról, a másik fél pedig erről nem tudott

⁵⁸ BH 2016.7.172.

⁵⁹ BH 2012.10.426.

⁶⁰ BH 2020.6.174.

⁶¹ A jogalkalmazó ilyennek tekinti a törvényben (Ptk.) szabályozott kölcsönszerződést. BH 2024.5.113.

⁶² BH 2016.7.172.; BH 2023.7.187.

és kellő körültekintés, gondosság tanúsítása mellett nem is kellett tudnia. Álláspontom szerint ennek felel meg egy nemrégiben közzétett döntés, melyben kimondásra került, hogy ha az egyik szerződést kötő fél a Ptk.-ban szabályozott kölcsönszerződés (értéksemleges erkölcsi értelemben) megkötésével valósíthat meg bűncselekményt, akkor az ilyen szerződés akkor is érvénytelenné válhat a 6:96. § folytán, ha a másik szerződéskötő fél erről nem tudott.⁶³

4.2. Alimentációs szerződések: tartási szerződés

A következőkben tehát a 'klasszikusnak' nevezhető esetkörök bemutatására kerül sor. A jogalkalmazói gyakorlat által kimunkált esetcsoportok bemutatását a jogszerűen egyensúlyhiányos szerződésekkel kezdem, először a tartási szerződések semmisségét, majd az öröklési szerződéseket vizsgálom. A dolgozat első részében több szerzőn keresztül is igyekeztem felhívni a figyelmet a társadalomban kialakult erkölcsi értékek változásának lehetőségére. Meglátásom szerint a jogalkalmazói gyakorlat ezen nevesített szerződésekkel kapcsolatos gyakorlatának változása ezt támasztja alá. Az 1959. évi IV. törvény, valamint az ezen alapuló gyakorlat sokáig nem tette lehetővé sem a tartási, sem az öröklési szerződés vonatkozásában, hogy az eltartó, illetve a szerződéses örökös az eltartott/örökhagyó vagyona terhére nyújtsa a szolgáltatást, azaz gondozási szerződést kössenek.⁶⁴ Az ilyen szerződéseket a gyakorlat tehát huzamosabb időn keresztül érvénytelennek tekintette,⁶⁵ az ilyen szerződések jellemzően színlelt (esetleg tilos) szerződések vagy jóerkölcsbe ütközőek voltak.⁶⁶ A szerződésben kizárólag tartás vagy életjáradék lehet az eltartó/a szerződéses örökös által nyújtandó szolgáltatás, mely tehát saját vagyont terhelő szolgáltatást jelent. A jogalkalmazói gyakorlatot vizsgálva, különösen az ezredfordulót követően, egyre több eseti döntés tekintette érvényesnek az olyan alimentációs szerződéseket, amelyekben a gondozási elem volt a meghatározó.⁶⁷ A gyakorlat, lévén, hogy a jogalkalmazó nem a saját, hanem a társadalomban kialakult, objektív erkölcsi mércét kell figyelembe vegye, mintegy elismerte azt a társadalmi meggyőződést, hogy gondozásra, tehát az eltartott/örökhagyó vagyona terhére teljesített szolgáltatások is jelenthetik a szerződésben kikötött, tartásra kötelezett/szerződéses örökös által

⁶³ BH 2024.5.113.

⁶⁴ 1959. évi IV. törvény 586. § (1) bekezdés és 655. § (1) bekezdés.

⁶⁵ Például BDT 2005.1161.

⁶⁶ 1991. június 9-éig (ekkortól hatályos az 1991. évi XIV. törvény) a régi Ptk. 200. § (2) bekezdésének hatályos szövege szerint: „Semmis a szerződés akkor is, ha nyilvánvalóan a társadalom érdekeibe vagy a szocialista együttélés követelményeibe ütközik.”

⁶⁷ Például BDT 2008.1724.

nyújtandó szolgáltatást. Az új Ptk., valamint annak gyakorlata szerint önmagában nem eredményez érvénytelenséget a gondozási elem a meghatározó jellege.⁶⁸

A tartási szerződés jogszerűen egyensúlyhiányos jellegét részben az adja, hogy a tartásra kötelezett részéről teljesítendő szolgáltatás nyújtásának mértéke, időtartama bizonytalan. A szerződés megkötésekor ugyanis nem látható előre a tartásra jogosult halálának időpontja. A szolgáltatás mértékét illetően pedig rögzíthető, hogy az a tartásra jogosult körülményeitől, szükségleteitől függ,⁶⁹ mindezt pedig nagymértékben befolyásolhatja példának okáért a tartásra jogosult állapotának romlása. Bár a Ptk. rögzíti a tartási szerződés megszűnésének okaként a tartásra jogosult halálát,⁷⁰ ebből nem következik, hogy a felek ne köthetnének olyan tartási szerződést, mely adott esetben határozott időtartamra szól, ilyen esetben is megmarad a szerencseelem, hiszen a tartásra jogosult a határozott idő eltelte előtt is életét vesztheti.⁷¹ Az alimentációs jellegből következik, hogy az esetek többségében a feltűnő értékaránytalanságra mint megtámadási okra való hivatkozás nem eredményes, ugyanez vonatkozik immáron semmisségi okként az uzsorára, a tartási szerződés jóerkölcsbe ütköző volta azonban vizsgálható. Általánosságban elmondható, hogy a jóerkölcsbe ütközés folytán semmis tartási szerződések azért érvénytelenek, mert hiányzik belőlük a szerencseelem, ez a helyzet akkor, amikor a tartásra kötelezett már a szerződés megkötéskor tisztában van azzal, hogy a tartásra jogosult gyógyíthatatlan betegsége következtében halála rövid időn belül bekövetkezik. A feltételek tehát konjunktívak.⁷² A jogalkalmazói gyakorlat azonban az utóbbi kitétel vonatkozásában megköveteli a (teljes) 'bizonyosságot'.⁷³ Érdemes röviden kitérni arra, hogy mit ért a gyakorlat a rövid időn belül bekövetkező halál alatt. Ennél a feltételnél a Kúria okfejtése szerint tartásra jogosulttal szerződést kötő félnek nem azzal kell tisztában lennie, hogy becslés alapján mikorra várható a tartásra jogosult halála, hanem azt kell tudnia már a szerződés megkötésekor, hogy az eltartott halála napokon (de fél évet meg nem haladó időtartamon) belül be fog következni.⁷⁴ Kérdésként merülhet fel, hogy példának okáért hogyan bizonyítható az, hogy a fenti ténnyel az eltartó tisztában van (már szerződéskötéskor)? A szerződéskötés körülményeinek vizsgálata mellett, például úgy, hogy egyik esetben a bíróság ilyen körülménynek tekintette azt, hogy az eltartó családjával együtt beköltözött (az eltartott ekkor

⁶⁸ Ptk. 6:491. § és Ptk. 7:48. §

⁶⁹ Jellemzően magában foglalja a Ptk. 6:492. §-ban rögzítetteket.

⁷⁰ Ptk. 6:493. §

⁷¹ CSEHI Zoltán (főszerkesztő): *2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja*, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2021. 2216.

⁷² BH 2007.6.188.

⁷³ BH 2002.7.367.; BH 1995.3.158.

⁷⁴ BH 2016.6.139.

még élt, kórházi kezelés alatt állt) egy mindössze 36 négyzetméter alapterületű ingatlanba. A jogalkalmazó álláspontja szerint mindez azt tükrözi, hogy az eltartó tisztában volt azzal, hogy az eltartott a kórházat elhagyni nem fogja, őt gondoznia nem kell, a kis alapterület amúgy sem tette volna lehetővé az eltartott gondozását.⁷⁵ Nem eredményez semmisséget az, hogy az eltartó a szerződéskötést megelőzően tájékozódik az eltartott körülményeiről.⁷⁶ Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy önmagában az a tény, hogy az eltartott súlyos, rövid időn belül halálához vezető betegségben szenved, s erről a tartásra kötelezett szerződés megkötését megelőzően is tudomással bír, nem jelenti minden esetben azt, hogy a megkötött szerződés pusztán e ténynél fogva jóerkölsbe ütközés folytán semmis volna. Mindezt az ítélkezési gyakorlat is alátámasztja,⁷⁷ hiszen ha ezek a szerződések a fenti okoknál fogva semmisek lennének, akkor azok a személyek, akiknek gondozásuk, tartásuk más módon nem biztosítható, rendkívül kiszolgáltatott helyzetben lennének, vagyis szerződéses szabadságuk korlátozása bizonyos esetekben azt is jelenthetné, hogy kiszolgáltatott helyzetük ellenére csak önmagukra számíthatnak. A jogalkalmazónak tehát kötelessége a tartásra jogosult tudatának vizsgálata, ha ugyanis eddig kifejtettek tudatában köt tartási szerződést a Legfelsőbb Bíróság szerint nem eredményezhet semmisséget.

Érdemes röviden kitérni az ingyenes tartási szerződésekre is,⁷⁸ melyekre vonatkozóan a Ptk. azt a vélelmet állítja fel, hogy a közeli hozzátartozók között létrejövő tartási szerződések is ezen csoportba sorolandók. Ismert a jogalkalmazói gyakorlat köréből olyan döntés, melyben az elsőfokú bíróság jóerkölsbe ütközőnek tekintette, hogy a tartásra jogosult és gyermekei között visszterhes tartási szerződés jött létre, a bíróság álláspontja szerint ennek a visszautasítása, illetőleg ingyenes gondozás vállalása felelt volna meg a társadalomban kialakult erkölcsi normáknak.⁷⁹ A jogerős ítélet is rámutatott arra, hogy sem az akkor, sem a jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyv nem tartalmaz olyan feltételt, amely ne tenné lehetővé közeli hozzátartozók között visszterhes tartási szerződések megkötését. Közeli hozzátartozók között létrejött tartási szerződés esetén is csak akkor beszélhetünk ingyenességről, ha a körülményekből más nem következik. Meglátásom szerint az elsőfokú bíróság előbbiekben ismertetett értelmezése, mely az ilyen esetekben megkövetelné a visszterhes tartási szerződés visszautasítását, a szerződési szabadság indokolatlan korlátozását jelentené. Példaként hozható

⁷⁵ BH 2006.9.284. Megjegyzem, a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati kérelem folytán végül nem tartotta jóerkölsbe ütközőnek a szerződést.

⁷⁶ BH 1995.3.158.

⁷⁷ BH 1979.12.416.

⁷⁸ Ptk. 6:496. §

⁷⁹ BH 2007.6.188.

fel, hogy a tartásra jogosult gyakran, a hivatkozott esetben is, ingatlan tulajdonjogát ruházza át a tartás ellenében. A tartási szerződésben jelen levő bizalmi jelleg, tehát jelen esetben pontosan abban fejeződik ki, hogy az eltartott azon gyermekei részére kívánja ingatlana tulajdonjogát átruházni, akik ennek fejében őt eltartották, ez indokolja a visszterhes jelleget. Mindezt a társadalmi erkölccsel ellentétesnek minősíteni, megkövetelni az ingyenes jelleget egyértelműen korlátozná a felek szerződési szabadságát, melynek minél szélesebb körben történő biztosítása érdekében a gyakorlat megszorítóan értelmezi a jóerkölcsbe ütközést.⁸⁰

4.3. Alimentációs szerződések: öröklési szerződés

A jogalkalmazói gyakorlat vizsgálatát az öröklési szerződésekkel összefüggésben folytatom, a tartási szerződések mellett ezen szerződéseket is jellemzi a kockázati elem megléte, a jogszerűen egyensúlyhiányos jelleg. Alapvető különbséget a szolgáltatás nyújtásának időpontja jelenti, amíg tartási szerződésnél az ellenszolgáltatás (tartásra jogosult részéről teljesítendő) a szerződés megkötésekor esedékes, addig öröklési szerződés esetében ez az időpont elválk a szerződéskötéstől.⁸¹ A Kúria mutatott rá továbbá arra, hogy a jóerkölcsbe ütközés az öröklési szerződés kettős természete miatt lényegében megtámadási okként érvényesül.⁸² Az ítélkezési gyakorlat egyaránt figyelembe veszi azt, hogy melyik fél kezdeményezi az öröklési szerződés megkötését, valamint azt is, hogy számíthatott-e az örökhagyó közeli hozzátartozó által nyújtandó gondozásra, illetőleg azt, hogy az örökhagyóval szerződő fél a szerződés megkötését megelőzően is gondozta-e az örökhagyót, részére nyújtott-e szolgáltatásokat.⁸³ Általánosságban kijelenthető, hogy hasonlóan a tartási szerződésekhez, a szerencselem hiánya okozza a semmisséget, a kockázati elem hiányát jelenti, ha az örökhagyóval szerződő fél tudata átfogja az örökhagyó halálának közelségét.⁸⁴ Ugyanakkor a szerencselem hiányát nem alapozza meg önmagában az örökhagyó magas életkora, eredménytelen tehát pusztán az örökhagyó életkorára alapítani a szerződés jóerkölcsbe ütköző voltát. Ha ez mégis így volna, ismételten visszatérnénk ahhoz, a tartási szerződések kapcsán már ismertetett problémához, hogy azon személyek szerződési szabadsága esne indokolatlanul korlátozás alá, akik állapotuknál fogva leginkább rászorulnának a tartásra, gondozásra, melyet bizonyos esetekben kizárólag ilyen szerződések megkötésével tudnak önmaguk számára biztosítani.

⁸⁰ Kúria Pfv.20237/2022/15. [38].

⁸¹ Ptk. 7:48. §

⁸² Kúria Pfv.20584/2022/10.

⁸³ BH 2007.6.188.; BH 2006.84.

⁸⁴ Kúria Jpe.60018/2021/10.

4.4. Házassági vagyoni szerződések

A következőkben a házassági vagyoni szerződések jóerkölcsbe ütközés folytán bekövetkező semmisségét vizsgálom, hiszen itt is felfedezhetővé válik a bírói gyakorlat által kimunkált esetcsoport.⁸⁵ A házassági vagyoni szerződések 6:96. §-ra alapított semmisségét legtöbb esetben az eredményezi, hogy a megkötött szerződés egyoldalúan az egyik házastárs javát szolgálja. Ilyennek tekinthető, ha az egyik házastárs a másikat a szerződéssel „a közös vagyontól kismemmi, a különvagyontól kiforgatja”.⁸⁶ Ez jellemzi az olyan szerződést is, amelyben a felek tizenhét év együttélés (életközösségük tehát fennállt) után, az életközösség kezdetének időpontjára visszamenőleg állapotodnak meg vagyonekülönítési rendszerben, mely azt eredményezte, hogy nem keletkezett közös vagyont az együttélés alatt.⁸⁷ Mindez egyértelműen az egyik fél kizárólagos érdekét szolgálta. A Kúria döntése további két fontos megállapítást tartalmaz. Az egyik, hogy jóerkölcsbe ütköző szerződések esetén is a főszabály érvényesül, vagyis a részleges érvénytelenség, a másik pedig a méltányossági klauzula alkalmazásával kapcsolatos. A Ptk., valamint a jogvita elbírálása szempontjából irányadó, a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (továbbiakban: Csjt.) egyaránt tartalmaz méltányosságra vonatkozó szabályt.⁸⁸ A Csjt. szerint a méltányossági szabály követelményként állítja a jogalkalmazó elé, hogy a házassági felek egyike se jusson méltánytalan vagyoni előnyhöz a vagyoni igények bíróság általi rendezése esetén. A Kúria ezzel összefüggésben pedig arra mutat rá, hogy a méltányosság alkalmazása nem jelenti azt, hogy az érvényes házassági vagyoni szerződést, anélkül hogy érvénytelenséget megalapozó ok fennállna, érvénytelennek lehetne tekinteni pusztán a méltányosságra való hivatkozással. Természetesen az eddig kifejtettek nem jelentik azt, hogy az egyik házastárs szerződési szabadságával élve ne dönthetne úgy, hogy szerződéssel egyes vagyontárgyait a másik házastársa különvagyontának részévé teszi. Hangsúlyozni kell, hogy utóbb, ha a jogvita tárgyát az ilyen tartalmú szerződés képezi, nem az egyik fél szerződésből fakadó (egyéni)

⁸⁵ HALÁSZ Csenge: Jóerkölcsbe ütköző szerződések a hazai esetjog tükrében. *Miskolci Jogi Szemle*, 2021/2. különszám (16. Évfolyam 3. szám) 128.

⁸⁶ Kúria Pfv.20237/2022/15.; BH 1999.9.409.

⁸⁷ A jogvitát a régi Ptk. alapján kellett a jogalkalmazónak elbírálnia, az új Ptk. hatálya alatt már nem lehetséges visszamenőleg kizárni a vagyontársaság rendszerét (4:72. §).

⁸⁸ Csjt. 31. § (5) bekezdés és Ptk. 4:4. §, a méltányosság házassági közös vagyont megosztása során történő alkalmazásáról a következő döntés foglalkozik: BH 2023.4.95.

érdeksérelmének⁸⁹ (vagyon csökkenésének) van jelentősége, hanem annak, hogy a szerződés például az azzal elérni kívánt cél folytán nem ütközik-e a társadalom értékítéletébe.⁹⁰

Egy nemrégiben közzétett jogesetben kérdésként jelentkezett, hogy amennyiben a szerződés burkoltan azt a célt szolgálja, hogy az egyik szerződő fél halála esetén törvényes örökösei kevesebbet, esetleg egyáltalán ne örököljenek a vagyonátruházás eredményeként, azaz a szerződés lényegében elvonja a későbbi hagyatékot, akkor megállapítható a jóerkölsbe ütköző volta?⁹¹ Amint arra a legfelsőbb bírói fórum is rámutatott, két (esetleg három) jogosultság verseng egymással. Egyrészt az egyik tulajdonjogi részjogosítvány (rendelkezési jog),⁹² ezzel összefüggésben a szerződési szabadság, másrészt az örökösök hagyaték megszerzésére irányuló joga. A jogvitában lényegében pontosan arra kellett választ adniuk az eljáró bírói fórumoknak, hogy a felperesnek a szerződéskötés céljára vonatkozó állítása, mely szerint kizárólag, azért került sor vagyonátruházó szerződés megkötésére, hogy korábbi házasságából származói gyermekei ne örökölhessenek az átruházott vagyonból megalapozza-e a megkötött szerződés semmisségét?

A szerződés semmisségének vizsgálatakor a jogalkalmazó többek között figyelembe veszi a szerződés tartalmát, a felek által elérni kívánt célt is. Jelen esetben a szerződés tartalma biztosan nem ütközne jóerkölsbe, hiszen a felperes (tulajdonos) rendelkezési jogát gyakorolja. A szerződéskötés célját kizárólag a felperes tényállítása alapján ismerjük. Meglátásom szerint nem igényel magyarázatot, hogy az olyan szerződéses cél, mely kizárólag a (szerződéskötéskor kiskorú) örökösök hagyatékának csökkentésére irányul, a társadalmunkban kialakult általános erkölcsi elvárásokkal ellentétes. Az első-, valamint a másodfokú bíróság ennek alapján a szerződés semmissége mellett foglalt állást. A Kúria okfejtése tanulságos, a legfelsőbb bírói fórum az anyagi jog megsértését állapította meg, a szerződés nem semmis jóerkölsbe ütközés folytán. A demokratikus jogrendek egyik alapelve a tulajdonhoz való jog.⁹³ Dologi jogi tanulmányaink elején sajtátítottuk el, hogy bár az abszolút szerkezetű jogviszonyban a tulajdonost dolga felett *plena potestas* illeti meg,⁹⁴ mindez nem jelenti azt, hogy a tulajdonjognak ne lennének korlátai, az örökösök hagyaték megszerzésére irányuló joga⁹⁵ ugyanakkor nem jelentheti a rendelkezési jog korlátját. Ha ez így lenne, végső soron minden

⁸⁹ Mely akár valós is lehet, nemcsak vélt. BH 2011.12.337.

⁹⁰ BH 2000.12.539. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy mindez nem azt jelenti, hogyha a megkötött szerződés ellentétes a társadalmi erkölcsi mércével, akkor ne lehetne kimondani annak semmisségét kizárólag egyéni érdeksérelm esetén (Kúria Pfv.21062/2022/7.).

⁹¹ Kúria Pfv.20237/2022/15. [13], [18], [22], [26], [38].

⁹² Ptk. 5:13. § (2) bekezdés.

⁹³ Alaptörvény XIII. cikk (1) bekezdés.

⁹⁴ Ptk 5:13. § (1) bekezdés.

⁹⁵ 1959. évi IV. törvény 673. § (2) bekezdés és Ptk. 7:87. § (2) bekezdés.

olyan szerződés semmisségét meg kellene állapítani, amellyel az örökhagyó vagyont csökkenti. A Kúria okfejtése egybevág a korábbi gyakorlattal, mely jellemzője, hogy jövőbeli örökösök egyéni sérelme az, hogy az örökhagyó vagyont csökkenti, jóerkölsbe ütközés megállapításánál pedig az egyéni sérelem nem lehet irányadó. Azzal természetesen egyet kell értenünk, hogy nem tekinthetjük az összes olyan szerződést semmisnek, mely folytán a későbbi örökhagyó vagyona terhére példának okáért ingyenes kötelezettséget vállal (például ajándékoz). Azokban az esetekben, ahol kétséget kizáró módon, akár a felek (esetleg egybehangzó) tényállításaiból, akár a szerződéskötés körülményeiből egyértelműen megállapítható, hogy a szerződéskötés célja kizárólag a hagyaték csökkentése, az örökösök kisemmizése indokolt lenne a jogügylet semmisségének kimondása. Ellenérvként felhozható, hogy várhatóan egyre többen kérik a bíróságokat arra, hogy állapítsák meg szerződés semmisségét, arra hivatkozással, hogy a szerződéses cél kifejezetten az örökösök hagyatékának csökkentése volt, ennél fogva semmis. A szerződéskötés körülményeinek alaposabb vizsgálata mellett a felek nyilatkozatai jelenthetnek megoldást, hogy mindez elkerülhető legyen.

4.5. Megbízási szerződések

Általánosságban rögzíthető, hogy megbízási szerződések esetében leggyakrabban az ún. sikerdíj⁹⁶ intézményével összefüggésben merül fel a jóerkölsbe ütközés miatti semmisség. A gyakorlat egységes abban, hogy a felek szerződési szabadságukkal élve tehetnek olyan kikötést, melyben mintegy elismerik a megbízott többleteredményt elérő tevékenységét. Lényeges elem a többlettevékenység, hiszen, ha a felek kikötése alapján a sikerdíj tényleges feladatellátás, kitűzött feladatok, célok elérése hiánya esetén is jár, a sikerdíjra vonatkozó kikötés a szerződés érvénytelenségét eredményezi.⁹⁷ A sikerdíj mértéke utóbb eredményesen nem támadható meg feltűnő értékaránytalanságra hivatkozva.⁹⁸ Önmagában a megbízott részére sikerdíj kikötése nem eredményezi a 6:96. § szerinti semmisséget. Az érvénytelenség csak azokra a szerződésekre vonatkozik, melyekben a megbízott a kikötött sikerdíjat úgy éri el, hogy valós, tényleges kockázatot nem vállal teljesítéssel kapcsolatban. A társadalomban kialakult erkölcsi elvárásoknak tehát megfelel akár igen magas sikerdíj kikötése is, ha mindez arányban áll a megbízott által eszközölt ráfordításokkal, a megbízott munkájával.⁹⁹ A Kúria álláspontja szerint

⁹⁶ A Kúria Pfv.21062/2022/7. számú precedensképes határozata megbízási díj tárgyában: „az a jogi eszköz, amellyel a megbízó saját fokozott érdekelttségét átviszi a jogviszony másik alanyára azáltal, hogy annak díjazását a tevékenység eredményességéhez köti”.

⁹⁷ BH 2015.1.15.

⁹⁸ BH 2005.9.317.

⁹⁹ BH 2008.7.185.

az EJEБ előtti költségmentes eljárás, valamint az, hogy maga a felperes (megbízott) nyilatkozatai szerint is az EJEБ előtt folyó kártérítési eljárás kockázata alacsony, tehát nem jelent valódi kockázatvállalást. Éppen ennél fogva minősül a kikötött ötven százalékos mértékű sikerdíj semmisnek.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Kúria Pfv.21062/2022/7.

5. Egy kialakulóban lévő esetcsoport

5.1. Az esetcsoport tényállásai

A joggyakorlatot elemző rész elején azt a feltevést tettem, hogy kialakulóban van egy új esetcsoport a jóerkölcsbe ütköző szerződések kapcsán, a következőkben ennek a bemutatására törekszem. A jogalkalmazásban két olyan eseti döntés is született az elmúlt években,¹⁰¹ amelyek más jellegűek az eddig ismertetett, a témával foglalkozó szerzők által is taglalt esetkörökhöz képest. Az új esetcsoport szintén a Ptk.-ban nevesített szerződések egyikével kapcsolatban jelent meg, nevezetesen a vállalkozási szerződés egyes kikötéseit minősíti a gyakorlat a társadalom általános értékítéletébe ütközőnek. Elsőként az ítéletek alapjául szolgáló tényállásokat kívánom ismertetni, ezt követően pedig igyekszem bemutatni az esetcsokor újdonságait.¹⁰² A BH 2015.11.302. számon közzétett döntés felperese az alperes alvállalkozója, a szerződés értelmében a felperesnek különféle építési munkálatokat kellett elvégeznie. A Ptk. a vállalkozó díjának megfizetését a szerzés teljesítéséhez köti.¹⁰³ A felek szerződési szabadságukkal élve azonban úgy rendelkeztek, hogy az alperes kilencven napon (a munkák elvégzését követően, a végszámla kiállításától számítva) belül megfizeti az alvállalkozó (felperes) díját, akkor, ha részére megrendelője az ezen építési munkákkal kapcsolatos díját megfizeti. Az alperes tehát egy harmadik személy teljesítésétől tette függővé a felperes munkájáért járó ellenérték megfizetését (saját teljesítését). Az alperes az eljárás során azzal védekezett, hogy a felperes követelése idő előtti, hiszen még ő maga sem kapta meg megrendelőjétől vállalkozói díját. Az elsőfokú bíróság megítélte a felperesnek a keresetében meghatározott összeget, a jogerős ítélet azonban a feltétel bekövetkezésének hiányát, így a követelés idő előtti voltát állapította meg. Felülvizsgálati kérelem folytán végül a Kúria állapította meg a kikötés jóerkölcsbe ütköző voltát, tehát semmisségét.

Az esetcsoportozhoz tartozó másik jogesetben szereplő tényállás a csoportozhoz való tartozásából adódóan sok hasonlóságot hordoz a már ismertetett esettel. Szintén kirajzolódik egy három szereplőből álló viszonyrendszer, melyben a felperes a vállalkozási szerződés egyik altípusát jelentő (alvállalkozói) kivitelezési szerződést köt a megrendelővel (alperes), aki fővállalkozási szerződést kötött a perben ugyancsak nem álló beruházóval. A felek pótmunkára

¹⁰¹ BH 2015.11.302. és Kúria Pfv.V.22018/2018/5. számú egyedi ügy.

¹⁰² Természetesen az újdonságot nem önmagában a vállalkozási szerződés jelenti, amint az majd kifejtésre kerül, hiszen a jogalkalmazó korábban is tárgyalt már jóerkölcsbe ütköző vállalkozási szerződéseket.

¹⁰³ Ptk. 6:245. § (3) bekezdés.

vonatkozó kikötése szerint a megrendelő (alperes) csak akkor és olyan mértékben fogadja el a pótmunkákat, amilyen mértékben azt a beruházó teszi, továbbá az elvégzett pótmunka értékének hetvenöt százalékában kötötték ki a felperest megillető ellenértéket. Az elsőfokon eljáró bíróság elutasította azt az alperesi védekezést, mely szerint a beruházó nem fogadta el az elvégzett pótmunkákat, utalva arra, hogy a beruházónak minél kevesebb pótmunka elismeréséhez fűződik érdeke. Az elsőfokú bíróság ítéletének indokolásából is érződik, hogy az ilyen jellegű kikötések jogviták melegágyaivá válhatnak, igaz elsőfokon még nem észlelte a bíróság semmisségi ok fennállását, pusztán utalt a visszaélésszerű joggyakorlás veszélyére. A másodfokon eljáró bíróság sem észlelt semmisségi okot, ugyanakkor megváltoztatta az elsőfokon meghozott ítéletet, egyúttal csökkentette a marasztalási összeget. Az elsőfokú bíróság visszaélésszerű joggyakorlásra alapított érvét nem tartotta megfelelőnek, inkább a szerződéses kikötés jelentőségét hangsúlyozta. Végül a Kúria utasította új eljárás lefolytatására, új határozat meghozatalára a másodfokú bíróságot, megállapítva, hogy ez a kikötés is semmis a 6:96. § folytán.¹⁰⁴

5.2. Az esetsorozat sajátosságai

Láthatjuk, hogy ezen esetsorozat sajátossága, hogy például az öröklési vagy a házassági vagyoni jogi szerződésekkel szemben, itt megjelenik egy harmadik fél is, aki a jóerkölcsbe ütköző kikötést tartalmazó szerződésnek nem szerződő fele. Ő az, akiről általánosságban megállapítható, hogy egy olyan, a jogesetekben szereplők által alkotott képzeletbeli lánc csúcán áll, mely egyfajta gazdasági befolyáson, tőkeerősségen alapul. A felperesek jellemzője, hogy ők mint alvállalkozók állnak ennek a háromszereplős láncnak az alján. Ők azok tehát, akik lényegében az összes kockázatot viselik, ha a lánc tetején álló nem fogadja el a pótmunkát vagy nem fizeti ki a láncban középen álló vállalkozót (aki maga is gyakran alvállalkozó). Az esetkör felperesei tehát teljes bizonytalanságban, kiszolgáltatottságban vannak vállalkozói díjuk megfizetését illetően, ők viselik annak a kockázatát, ha a beruházó nem tud/nem akar fizetni vagy nem ismeri el az elvégzett pótmunkát. Utóbbi esetében az elsőfokú bíróság igaz ugyan, hogy semmisséget nem észlelt hivatalból, ugyanakkor utalt az ilyen kikötésekben rejlő veszélyre, felhívva a figyelmet a visszaélésszerű joggyakorlás veszélyére. Hiszen, ahogyan arra az elsőként ismertetett jogeset kapcsán utalt a jogalkalmazó, reális az esélye annak, hogy az ügy felperese hiába teljesít szerződésszerűen, nem a vele szerződő féltől függ az, hogy megkapja-e egyáltalán az elvégzett munkája ellenértékét. A magánjog szabályozási sajátossága,

¹⁰⁴ Kúria Pfv.V.22018/2018/5. számú egyedi ügy.

hogy a személyi és vagyoni viszonyokat¹⁰⁵ a felek mellérendeltségének, egyenjogúságának elvéből kiindulva szabályozza.¹⁰⁶ A gazdasági életben mindez a felekről kevésbé mondható el, realitás, hogy a felek közti mellérendeltség némileg megbomlani látszik.¹⁰⁷ Nem eredményezheti minden esetben a szerződés semmisségét az, hogy a felek között nincs meg a teljes mellérendeltség, gyakori, hogy egyik fél mintegy 'diktálja' a szerződést.¹⁰⁸ A fenti esetekben egy harmadik, tőkeerős, jelentős gazdasági súlyú fél jelenik meg, teljességgel megfelel tehát a realitásnak, hogy a lánc középső szereplője, lévén, hogy maga is kiszolgáltató lehet ennek a harmadik személynek, nem fog vele szemben fellépni. Erre utal a BH 2015.11.302. számon közzétett eseti döntés. Kérdésként feltehető, hogy tud-e ilyenkor egyáltalán valamit tenni a teljes kockázatot viselő alvállalkozó, hiszen azzal, akitől az elvégzett munka ellenértékének megtérítése függ, nem áll szerződéses kapcsolatban? Tekintettel arra, hogy a lánc legalsó és legfelső szereplője között nincs kontraktuális viszony, így vele szemben fellépni nem lehetséges szerződésszegésre hivatkozva (elmaradt a vállalkozói díjával összefüggésben). Részben pont ez az oka annak, hogy a gyakorlat újonnan semmisnek tekinti az ilyen típusú kikötéseket, hiszen egy kívülálló személytől függ a legkiszolgáltatóbb vállalkozói díjának megfizetése.

A továbbiakban olyan okokat ismertetek, amelyek miatt valóban megállapítható, hogy egy új esetcsoport van kialakulóban a 'klasszikus' esetcsoportokhoz képest. Vizsgáljuk meg a két esetet a kockázatviselés szempontjából! A megbízási, a tartási, az öröklési szerződések esetében azt láthattuk, hogy ezen szerződések 6:96. § szerinti semmisségét leggyakrabban a kockázatviselés hiánya alapozza meg. A jelenleg tárgyalt esetcsoport esetén azonban az okozza a semmisséget, hogy nem csupán valós kockázatviselés történik, hanem az, hogy ez a kockázat már eltúlzott mértékű, melyet a legkedvezőtlenebb helyzetben levő visel.¹⁰⁹ Hiába végzi el tehát szerződésszerűen az eredménykötelem rá eső részét, egyáltalán nem lehet biztos abban, hogy vállalkozói díját megkapja-e, sőt, amennyiben a kikötés nem lenne semmis, a lánc középső

¹⁰⁵ BENKE József: *Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe, alcím: Ötéves az új magyar Ptk.* Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019. 58–60.

¹⁰⁶ Ptk. 1:1. §

¹⁰⁷ BENKE i.m. 59.

¹⁰⁸ Ezen gondolatban nem a fogyasztó és vállalkozás közötti viszonyra utalok, hanem arra a tényre, hogy az esetek jelentős részében az egyik félnek nagyobb érdeke fűződhet a szerződés megkötéséhez, ennél fogva a másik fél a szerződés tartalmának alakításában nagyobb szerepet tölthet be.

¹⁰⁹ Természetesen, amennyiben nem beszélhetünk a lánc felső két szereplőjének összejátszásáról, az elsőként bemutatott esetben kétségekívül a láncban középen elhelyezkedő is viselhet bizonyos mértékű kockázatot, hiszen lehet, hogy őt sem fizeti meg a lánc tetején álló személy. Ugyanakkor ez a személy veszteségét is lényegében (részben) a legalsó helyen elhelyezkedő viseli, hiszen ilyenkor ő sem jut hozzá vállalkozói díjához, azaz a középső szereplőt sem terheli a vállalkozói díj megfizetésére vonatkozó kötelezettség, kockázata tehát meglátásom szerint alacsonyabb mértékű.

szereplője a követelés idő előtti voltára is hivatkozhat. Jelen fejezet címe egy új, lehetséges esetszoportra utal, mely kapcsán említést tettem arra vonatkozóan, hogy az újdonságot nem a pusztán a vállalkozási szerződések jóerkölcsbe ütköző volta jelenti, hanem példának okáért egy harmadik személy megjelenése, akitől az alvállalkozói díj megfizetése függ és akivel az alvállalkozó nincs szerződéses kapcsolatban. A joggyakorlat korábban is vizsgálta a vállalkozási szerződések jóerkölcsbe ütköző voltát,¹¹⁰ megállapítva, hogy a szerződő felek egyikének részéről (vállalkozás) olyan kötelezettség vállalása, amelynek teljesítésére nem képes és ezzel a ténynek a tudatában vállalja annak teljesítését, jóerkölcsbe ütközik, ennél fogva semmis.¹¹¹ Az újonnan kialakuló *Fallgruppe* esetében nem arról van szó, hogy valamelyik fél olyan kötelezettséget vállalt volna, amely a fentiekben kifejtett jellemzőkkel bír. Ez meglátásom szerint csak akkor lehetne így, ha a képzeletbeli lánc legfelső és középső szereplője egymással turpis módon összejátszik, azaz a középső szereplő, akivel a lánc alján elhelyezkedő kontraktuális viszonyban van, pontosan tudja, hogy őt sem fogják megfizetni, ezért köti szerződéses partnere megfizetését az alábbi feltételhez. Meglátásom szerint azonban a bemutatott két eset egyikét sem jellemezte a lánc felső és középső szereplőjének összejátszása, tehát a szerződések semmisségét nem az okozza, hogy az egyik fél olyan kötelezettséget vállalt volna, melynek teljesítésére nem képes.

5.3. Az Oberster Gerichtshof gyakorlata

Álláspontom szerint érdemes röviden bemutatni a jelen fejezetben vizsgált kikötésekre vonatkozó osztrák jogalkalmazói gyakorlatot. Az Oberster Gerichtshof (a továbbiakban: OGH) döntéseiből levonható az a következtetés, hogy az osztrák gyakorlat megengedőbb az olyan típusú kikötésekkel szemben, melyben a fővállalkozó/alvállalkozó saját megrendelőjének teljesítésétől teszi függő az alvállalkozó díjának megfizetését. *Risikoüberwälzung* - így nevezi az osztrák gyakorlat, amikor a felek az alvállalkozóra hárítják azt a kockázatot, hogy saját szerződésszerű teljesítése esetén sem biztos, hogy alvállalkozói díjához hozzájut a feltétel következtében, azaz, ha a szerződésben nem részes megrendelő nem fizet az alvállalkozót igénybe vevőnek. A következőkben vizsgáljunk meg tehát az OGH árbevétel-függőségi (és ahhoz hasonló típusú) kikötéseket tartalmazó esetszoportra vonatkozó döntéseit.¹¹² Az egyik

¹¹⁰ Például BH 2004.4.141.

¹¹¹ Ide tartozik az az eset is, ha a szerződő fél már szerződéskötéskor is, tudja, hogy vállalt kötelezettségét csak mások megkárosításával tudja teljesíteni, igaz, hogy ezen jogesetben nem vállalkozási szerződés érvénytelensége merült fel. BH 2022.8.208.

¹¹² A dolgozatban az alábbi esetek kerülnek bemutatásra: 1 Ob 646/56; 5 Ob 66/71; 6 Ob 97/09x; 5 Ob 538/81.

esetben a tényállás lényeges elemeit illetően megegyezik a BH 2015.11.302. számon közzétett, 5.1. pontban bemutatott döntéssel. Az OGH azonban nem állapította meg a kikötés semmisségét, hanem az üzleti tisztességesség, valamint a *Treu und Glauben* elveiből levezetett követelményt támasztott a fővállalkozóval szemben, nevezetesen azt, hogy mindent tegyen meg annak érdekében, hogy alvállalkozóját kifizethesse. Az OGH szerint tehát az alkalmazott felfüggesztő feltétellel összefüggésben a fővállalkozó nemcsak arra kötelezett, hogy ne tanúsítson olyan magatartást, amely a feltétel bekövetkezését megghiúsítja,¹¹³ hanem ahogyan az egy gondos üzletembertől elvárható cselekedjen az alvállalkozóját megillető díj kifizetésének érdekében, ez magában foglalja azt az elvárást is, hogy a fővállalkozó igényét akár peres úton is érvényesítse megrendelőjével szemben, amennyiben tehát a fővállalkozó fellépése indokolt, az igény érvényesítésével felróhatóan nem késlekedhet. Ellentétes az üzleti tisztességességgel ugyanis, ha akár a megrendelőjével való kapcsolatra tekintettel felróhatóan kivár, és csak röviddel az elévülési idő elteltét megelőzően lép fel. Az OGH érvelése szerint a fővállalkozónak felróható késlekedés, fel nem lépés esetén a kikötött feltételt bekövetkezettnek kell tekinteni, az alvállalkozó pedig szerződészerű teljesítése esetén igényt tarthat az őt megillető díjra, akkor is, ha azt a fővállalkozó még megrendelőjétől nem kapta meg.¹¹⁴

Egy az előzőhöz igencsak hasonló esetben az alvállalkozó díjazását attól tették függővé, hogy a díjfizetésre kötelezett csak azt követően hajlandó teljesíteni, miután a meghatalmazottja (képviselője) meggyőződött a szerződészerű teljesítésről és erről őt tájékoztatta.¹¹⁵ Megállapításra került, hogy az alperes megrendelő nem rendelkezett kellő szakértelemmel a szerződészerű teljesítés megállapítására vonatkozóan, így indokolt volt a képviseleti jog alapítása, mely azonban nem jelentheti azt, hogy a megrendelő a képviselő igénybevitelével érhesse el a vállalkozói díj minél későbbi megfizetését (ti. arra hivatkozzon, hogy a követelés idő előtti, a képviselője őt még nem tájékoztatta a teljesítésről). A megrendelő kötelessége, hogy mindent megtegyen vállalkozója (észszerű időben) történő kifizetése érdekében, azaz jelen esetre vonatkoztatva gondoskodjon arról, hogy képviselője mielőbb meggyőződhessen a szerződészerű teljesítésről. Az ilyen típusú kikötést sem tekintette semmisnek az OGH, ebben

¹¹³ Hasonló követelményt támaszt a Ptk. is (6:117. §), valamint a BGB is (§ 162). A német jogalkalmazói gyakorlat ezzel kapcsolatos elhíresült esete egy vadászterület bérletével kapcsolatos. BGH 24. 06. 1982 – III. ZR 178/80. Ugyanakkor ha az, aki az alvállalkozó kifizetését saját megrendelője teljesítésétől tette függővé összejátszik megrendelőjével, akkor álláspontom szerint ezzel lényegében megghiúsítja a feltételt, a szakirodalom (WELLMANN i. m.) szerint ilyenkor a nem vétkes fél vonatkozásában a feltételt bekövetkezettnek kell tekinteni. Ugyanakkor ilyen esetekre alkalmazhatóbbnak tartom a 5.5. pontban írtakat.

¹¹⁴ 1 Ob 646/56 (Veröff: JBl 1957, 563)

¹¹⁵ Tekintettel arra, hogy a képviselő magatartását a képviselt személynek tudjuk be, így ilyen értelemben nem jelenik meg egy a szerződésben nem részes fél, akitől a vállalkozó díj megfizetése függene, az alperes mégis erre alapította védekezését (ti. a feltétel nem következett be, hiszen a képviselő még nem tájékoztatta őt a teljesítésről, a fenti elvre figyelemmel azonban ő maga volt az, aki nem akart meggyőződni a szerződészerű teljesítésről).

az esetben is (a semmisség kimondása helyett) a vállalkozónak ad lehetőséget arra, hogy bizonyíthassa szerződésnek megfelelő teljesítés megtörténtét (ezáltal a vállalkozói díjra való jogosultságát).¹¹⁶

Tanulságos az az eset, melyben a generálkivitelező a szerződésszerűen teljesített alvállalkozót megillető díj 78%-át fizette ki, miután az építető az egyes alvállalkozók hibás teljesítése miatti levonásokra hivatkozva csupán a szerződésben kikötött díj 78%-át fizette meg. Az eljárás során a generálkivitelező az alvállalkozóval kötött szerződés azon pontjára hivatkozott, mely szerint az alvállalkozó díjának megfizetését az építető teljesítésétől, az általa eszközölt kifizetésektől tették függővé. Az alvállalkozó álláspontja szerint ez ugyanakkor nem jelentheti azt, hogy ő egy, a többi alvállalkozóval együtt alkotott kockázatközösség tagja lenne, nem viselheti a többi alvállalkozó hibás teljesítésének kockázatát. Az OGH szerint a kikötés, mellyel a felek eltértek a diszpozitív, vállalkozói díj esedékességét meghatározó kikötéstől (§ 1170 ABGB) nem semmis. Az alvállalkozó ugyanakkor csak az építetői kifizetés bizonytalanságának kockázatát viselheti, a többi alvállalkozó hibás teljesítéséért azonban nem felel. Fontos megemlíteni, hogy az OGH ebben az ítéletében már utalt arra, hogy az *Überwälzungsklausel*, azaz az eddigiekben ismertetett kikötések, bizonyos esetekben érvénytelenek jóerkölcsbe ütköző jellegük miatt,¹¹⁷ az alábbiakban ennek bemutatására kerül sor.

A felperes 97.500 Schilling előleget fizetett alvállalkozója részére, azzal a kikötéssel, hogy jogosult azt visszakövetelni, ha saját megrendelője neki azt nem fizeti meg. Jellemző az építőiparra, hogy gyakran megelőlegezik a vállalkozó díját, hiszen nem minden esetben képes előre megfizetni a tevékenységével járó költségeket.¹¹⁸ Álláspontom szerint ebben az esetben is legalább ugyanannyira kedvezőtlen feltételről van szó, mint az eddigiekben kifejtettekben, maga az OGH is szokatlannak tartja az ilyen visszakövetelésre vonatkozó kikötést.¹¹⁹ Bizonyítást nyert, hogy a felperes tudatában volt annak a ténynek, hogy megrendelője (akinek a fizetésétől függővé tették az előleg visszakövetelését) évek óta fizetési nehézségekkel küzd, késedelmesen fizet, valamint hogy csődeljárás alatt áll. Az OGH itt is megerősíti azon gyakorlatát, hogy alapvetően nem ütközik jóerkölcsbe,¹²⁰ megengedett a vállalkozói díjra vonatkozó diszpozitív szabálytól¹²¹ való eltérés, akár oly módon is, hogy az alvállalkozó

¹¹⁶ 5 Ob 66/71

¹¹⁷ 6 Ob 97/09x

¹¹⁸ Erre a gyakorlatra utal a Kúria is. BH 2015.11.302. [13].

¹¹⁹ A felperesi ajánlat része volt továbbá egy árbevétel-függőségi kikötés is.

¹²⁰ § 879 ABGB

¹²¹ § 1170 ABGB

díjának megfizetését a fővállalkozó saját megrendelője teljesítésétől teszi függővé. Az OGH értelmezése szerint a felek mellérendeltségét az garantálja, hogy bár egyrésről az alperes viseli annak kockázatát, hogy a felperes megrendelője nem fizet, ugyanakkor a felperes kötelezve van arra, hogy mindent megtegyen annak érdekében, hogy alvállalkozóját kifizethesse, ha szükséges lépjen fel megrendelőjével szemben, ezáltal is a lehető legalacsonyabb szinten tartva az alvállalkozó kockázatát. Amennyiben ez a követelmény visszakövetelésre vonatkozó kikötés esetén is megvalósul, az az ilyen típusú kikötés megengedhetőségéhez vezethet. A felek mellérendelt pozícióját azonban mintegy felborítja, így érvénytelen az ilyen típusú kikötés, ha a visszakövetelés lehetőségét arra az esetre is biztosítja/biztosítaná, ha felperes felróhatóan nem lép(ne) fel megrendelőjével szemben. Semmis tehát a felek olyan megállapodása, mely szerint a felperes (más esetekre vonatkoztatva ez lehet a fővállalkozó, esetleg egy olyan alvállalkozó, aki maga is igénybe vehet további alvállalkozókat) az alvállalkozó (alperes) részére kifizetett előleget visszakövetelheti, ha saját adósa (megrendelője) nem teljesít/fizet, ha úgy ruházták át a nemteljesítés kockázatát, hogy a visszakövetelés lehetősége akkor is fennáll, ha a felperes felróhatósága eredményezi a saját adósa (megrendelő) nem teljesítését.¹²²

Összevetve az OGH gyakorlatát a magyar gyakorlattal, megállapíthatjuk, hogy utóbbi bizonyítási szempontból kedvezőbb helyzetbe hozza az alvállalkozót, hiszen nem a fővállalkozó felróhatóságát (ti. a saját megrendelőjével szembeni fellépés hiányára vonatkozóan) kell bizonyítania, hanem a vállalkozói díjának megfizetésére vonatkozó kikötés előre nem látható voltát, az ebben rejlő, üzleti tisztességgel ellentétes kockázatot, ti. nem tudhatja, hogy egyáltalán hozzá fog-e jutni vállalkozói díjához, ha igen, akkor sem látható előre, mikor fog a szerződésben nem részes megrendelő a fővállalkozónak fizetni. A Kúria által követett álláspont a késedelmi kamatok vonatkozásában is kedvezőbb helyzetet teremt az alvállalkozó számára. Az osztrák gyakorlat emellett nehezebben lenne alkalmazható a jótállás kezdő időpontját a megrendelőnek való átadás-átvételhez kötő kikötések esetén, ennek kifejtésére a következőkben kerül sor.

5.4. Az esetszoportból levezethető elvek kiterjesztése

Az építőiparban gyakran alkalmazott az a szerződéses rendelkezés, mely a szavatossági, jótállási kötelezettség kezdő időpontját a megrendelőnek történő átadás-átvételhez köti. A kikötés lehetséges következménye, hogy a vállalkozó (alvállalkozó) által vállalt jótállási kötelezettség kezdő időpontja bizonytalan, kedvezőbb esetben a projekt határidőben átadásra

¹²² 5 Ob 538/81 (Veröff: JBl 1982, 652)

kerül a megrendelő (építtető) részére. Előfordulhat azonban az is, hogy egy válság következtében akár évekkel (évtizedekkel) későbbi időpontban kezdődik a vállalkozó jótállási kötelezettsége. Összevetve az ilyen típusú kikötéseket az árbevétel-függőségi kikötésekkel megállapítható, hogy az ilyen rendelkezésekben legalább ugyanakkora bizonytalanság rejlik, ugyanolyan méltánytalan helyzetet eredményezhet a jótállás kötelezettjének szempontjából. Ráadásul további nehézséget jelent a bizonyítás, hiszen a jótállás kötelezettje csak akkor mentesül, ha bizonyítja, hogy a hiba oka a teljesítés után következett be,¹²³ meglátásom szerint egy 10 évvel később induló jótállási kötelezettség esetén adódhatnak bizonyítási nehézségek. A két szerződéses rendelkezés közös jellemzője tehát a rendkívüli bizonytalanság, az ebből eredő méltánytalan helyzet kialakulásának reális veszélye, az azonos jellegre tekintettel indokolt a jótállási kötelezettség kezdő időpontját a megrendelőnek történő átadáshoz (projekt átadásához) kötő kikötések semmisségének kimondása, ebben az esetben pedig látható a magyar gyakorlat kedvezőbb volta az osztrákhhoz képest. Az árbevétel-függőségi kikötésekre vonatkozó osztrák gyakorlat, annak elvei ezen szerződéses rendelkezésekre vonatkozóan nehezen alkalmazhatók. Eleve kérdéses, hogy feltételnek vagy időhatározásnak minősül a vizsgált rendelkezés. Továbbá lehetséges, hogy az építtetőnek történő átadás az alvállalkozó teljesítésének időpontjához képest jóval későbbi volta nem a generálkivitelező felróhatóságának eredménye. Célszerűbb, bizonyítási szempontból is kedvezőbb a magyar gyakorlat, hiszen a kikötés érvénytelenségéhez az (al)vállalkozónak csupán a vállalt kötelezettség kezdetének bizonytalan, előre nem látható voltát kell bizonyítania, nem pedig a vele szerződő felróhatóságát.

5.5. Az összejátszási kockázatról

Érdemes röviden kitérni a BH 2015.11.302. számon közzétett kúriai döntésben *obiter dictum* jelleggel felvetett problémára, annak ellenére, hogy nehezen tartom elképzelhetőnek, hogy a gazdasági életben az ítélet ezen részében vázolt helyzet előállhatna. „Az ehhez hasonló szerződéses kikötések még azt is lehetővé teszik, hogy az alvállalkozót igénybe vevő vállalkozó saját megrendelőjével »turpis módon« összejátszva jusson hozzá ingyenesen az alvállalkozó szolgáltatásához.”¹²⁴ – ezen okfejtést némileg érdemes árnyalni, hiszen álláspontom szerint itt már nem egyszerűen a vállalkozói díj megfizetésére vonatkozó minősül semmis kikötéssel állunk szemben, hanem az összejátszás ilyen esetekben bűncselekményt is megvalósít. Kérdés, hogy a bűncselekmény eszközcselekményeként felhasznált szerződést semmisnek kell-e

¹²³ Ptk. 6:171. §

¹²⁴ BH 2015.11.302. [16]

tekinteni, amennyiben igen, az alvállalkozó a deliktuális kárfelelősség szabályai alapján (is) követelhetné szolgáltatásának (kárának) megtérítését (különösen igaz ez akkor, ha a magyar gyakorlat az osztrákhhoz hasonlóan nem tekintené semmisnek az ilyen kikötéseket). A „turpis módon” történő összejátszás ugyanis úgy is értelmezhető, hogy az alvállalkozót igénybe vevő vállalkozó és annak megrendelője már az alvállalkozó igénybevételekor (azt megelőzően) elhatározta, hogy az alvállalkozót megfizetni nem akarják, ezért alkalmazzák a vizsgált szerződéses rendelkezést. Ilyenkor azonban az is megállapítható, hogy az alvállalkozóval szerződést kötőnek szerződéskötéskor sem volt teljesítési szándéka, amely tehát meglátásom szerint alkalmas lehet a Btk. 373. § szerinti csalás megállapítására.¹²⁵ Az ítélkezési gyakorlat megállapíthatónak tartja a csalást, ha a fővállalkozó úgy vesz igénybe alvállalkozót, hogy már a szerződés megkötésekor tudja, hogy a megrendelőjétől kapott díjból, példának okáért hitel- és adótartozásait kívánja rendezni, ezáltal elkerülve a végrehajtási és felszámolási eljárásokat,¹²⁶ mindezt a bemutatott esetre vonatkoztatva nem pusztán arról van szó, hogy a vállalkozó másra fordítja az alvállalkozó díját, hanem egyáltalán nem akarja azt kifizetni. A Kúria megfogalmazásával élve az évszázados jogalkalmazói gyakorlat szerint nem lehet kétséges,¹²⁷ hogy az alvállalkozó vagyona teljesítéssel terhelt, az általa nyújtandó szolgáltatást elvégezte, vállalkozói díjára jogosult, ennek elmaradása a vagyonban értékcsökkenésként jelentkezik, vagyis beleillik a kár büntetőjogi fogalmába.¹²⁸ A gyakorlat a Btk. kár fogalmát kiterjesztő [373. § (7) bekezdés] rendelkezését annak hatályba lépése előtt is *damnum emergens*nek, nem pedig *lucrum cessans*nak tekintette a teljesített szolgáltatás ellenértékének meg nem fizetését.¹²⁹

A továbbiakban abban kell állást foglalnunk, hogy a csalás eszközselekményeként felhasznált alvállalkozási szerződés pusztán e ténynél fogva polgári jogi értelemben semmis-e a 6:96. § alapján?¹³⁰ Az elkövetéshez felhasznált szerződés semmisségét illetően két eltérő álláspont alakult ki a gyakorlatban, az egyik a Szegedi Ítélőtábla döntésén,¹³¹ a másik pedig a BH 2024.5.113. számon közzétett kúriai döntésen alapul. Az ítélőtábla állásfoglalása szerint a szerződéskötés időpontjában már fennálló fizetési szándék hiánya büntetőjogilag minősülhet csalásnak, de ez a tény polgári jogilag nem eredményezi a szerződés semmisségét. A döntés

¹²⁵ BELOVICS Ervin, MOLNÁR Gábor Miklós, SINKU Pál: *Büntetőjog II. Különös Rész*, Budapest, Orac Kiadó Kft., 2023. 740–744.

¹²⁶ BH 2011.3.58.

¹²⁷ BH 2011.5.127; Kúria Bfv.791/2012/23.

¹²⁸ Btk. 459. § (1) 16. pont

¹²⁹ HOLLÁN Miklós: A szolgáltatások megfizetés szándéka nélküli igénybevétele és a büntetőjog – Dogmatikai és jogpolitikai vizsgálódás egy empirikus kutatás hajnalán. *Magyar Jog*, 2019/4. 203–211.

¹³⁰ Figyelembeveendő továbbá a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 264. § (1) bekezdése.

¹³¹ EBD 2013.07.G8.

szerint eredményes megtámadás esetén az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell alkalmazni, nem pedig a deliktuális kárfelelősségi szabályokat. A BH 2024.5.113. döntés azonban utal arra, hogy az ítélőtábla hivatkozott döntése nem precedensértékű, a legfelsőbb bírói fórum pedig az ítélőtáblával ellentétes következtetésre jutott. Döntésében arra kellett megoldást találnia, hogy alkalmazhatók-e a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai, ha a felek egy erkölcsi értelemben értéksemleges kölcsönszerződést kötöttek,¹³² ám azt az egyik fél csalás eszközselekményéül használta fel.¹³³ A Kúria megállapította, hogy egy bűncselekmény eszközselekményeként felhasznált, erkölcsi tartalmát tekintve értéksemleges kölcsönszerződést e tény is jóerkölcsbe ütközővé teheti. Mindezt a dolgozatban tárgyalt esetre vonatkoztatva, a megrendelő és vállalkozója bűncselekményt megvalósító összejátszása alkalmas csalás megállapítására, az alvállalkozó pedig a büntetőügyben meghozott jogerős döntést követően deliktuális kárfelelősségi alapon követelheti kárának megtérítését. Továbbra is helyesnek tartom ugyanakkor a vizsgált kikötés semmisségének kimondását, az osztrák gyakorlat ugyanis bizonytalan helyzetbe hozná az alvállalkozót, hiszen, ha nem indul büntetőeljárás vagy ha indult is, de az összejátszók büntetőjogi felelősségét nem állapítják meg, akkor ismételten csak a felróhatóságra (ha kellően alá tudja támasztani, akkor a feltétel meghiúsítására) hivatkozva tudja igényét érvényesíteni.

5.6. A német megoldás?

Említést érdemel, hogy a német jogalkalmazói gyakorlat csak abban az esetben tekinti semmisnek a vizsgált kikötést, amennyiben az általános szerződési feltételként került meghatározásra, ilyenkor ugyanis az ÁSZF sérti vele szemben támasztott *Treu und Glauben* elvéből levezetett követelményt (§ 307 BGB, lényegében tilos szerződésnek tekinti).¹³⁴ Amennyiben a szerződéses rendelkezés nem ÁSZF-ként kerül meghatározásra, úgy érvényes, a nemfizetésre vonatkozó bizonyítási terhet pedig az a fél viseli, aki a saját teljesítését a megrendelője fizetésétől tette függővé.¹³⁵ Az ilyen kikötések nem ÁSZF-ként való érvényessége tekintetében ellentmondást vélek felfedezni a két Oberlandesgericht (Celle, München), valamint a Bundesverfassungsgericht (továbbiakban: BVerfGE) gyakorlata között, az ellentmondás szoros összefüggésben áll a *Drittwirkung* intézményével. Amint említésre

¹³² Értéksemleges, mert törvényben szabályozott, többlettényállási elemek hiányában egy kölcsönszerződés nem ütközhet a jóerkölcsbe.

¹³³ Az ilyen esetekben sem szükséges tehát, hogy a szerződő felek mindegyike tudjon arról, hogy szerződésükkel a társadalmi erkölcsi elvárásokat sértik.

¹³⁴ OLG Celle, Urt. v. 29.07.2009 – 14 U 67/09-.

¹³⁵ OLG München, Urt. v. 25.01.2011 – 9 U 1953/10.

került, a jóerkölcs tartalmi meghatározásánál figyelembe vehetők az alapjogok,¹³⁶ *Drittwirkung* esetében azonban az alapjogok eltérő típusú érvényesüléséről van szó a polgári jogviszonyokban, a BVerfGE pont egy jóerkölcs fogalmával kapcsolatos ügyben fejthette ki ezzel kapcsolatos álláspontját (Lüth-ítélet).¹³⁷

A német szakirodalom szerint a jóerkölcsbe ütköző szerződések egyik csoportját azok a szerződések képezik, amelyekben az egyik szerződő fél gazdasági vagy egyéb befolyását arra használja fel (különösebb jogi indok nélkül), hogy a maga javára eltúlzott előnyökre tegyen szert.¹³⁸ Az esetcsoporthoz tartozó (különösen kezességi) szerződések megítélése ellentmondásos volt a Bundesgerichtshof gyakorlatában,¹³⁹ mindez odáig vezetett, hogy a BVerfGE is foglalkozni kényszerült a kérdéssel. A bíróság álláspontja szerint az alapjogok valamennyi jogágra hatnak, generálklauzulákon keresztül jelennek meg a polgári jogban, így a polgári jog szabályainak értelmezésekor, a jóerkölcs tartalmának meghatározásakor figyelembe kell venni az alapjogokat. A BVerfGE kifejtette, hogy a Grundgesetzből fakadóan a polgári jog feladata, hogy biztosítsa az egyén számára a cselekvési, szerződési szabadságot, ugyanakkor mindez semmiképpen sem jelentheti a '*das Recht der Stärkeren*' megvalósulását, ezt pedig a jóerkölcsbe ütköző szerződés érvénytelenségét biztosító generálklauzula teszi lehetővé.¹⁴⁰ Érvénytelenek azok a szerződések, amelyek az egyik szerződő félre túl nagy kockázatot telepítenek, mindez pedig a felek eltérő gazdasági/érdekérvényesítő helyzetére vezethető vissza.¹⁴¹ Meglátásom szerint nem igényel különösebb magyarázatot, hogy abban az esetben is fennáll a vizsgált szerződéses rendelkezés méltánytalan, bizonytalanságot eredményező jellege, ha az nem ÁSZF-ként válik a szerződés tartalmává, tehát a magyar gyakorlatnak megfelelően ebben az esetben is semmisnek kellene tekinteni az ilyen típusú kikötést.

¹³⁶ DELI Gergely: *A jó erkölcsökről*. Budapest, Medium Kiadó, 2013. 212–214.

¹³⁷ ZAKARIÁS Kinga: A rendes bíróságok határozatainak alkotmányossági felülvizsgálata a német Szövetségi alkotmánybíróság gyakorlatában. *Jogtudományi Közlöny*, 2010/2. 98–100.

¹³⁸ Az esetcsoporthoz tartozó jogesetek döntően a kezességi szerződésekkel kapcsolatosak, de a semmisség megítélésénél irányadó szempontok meglátásom szerint a fenti esetekben is irányadóak.

¹³⁹ Például BGH 28. 02. 1989 – IX. ZR 130/88. és BGH 22. 01. 1991 – XI. ZR 111/90.

¹⁴⁰ BVerfGE, 19. 10. 1993 – 1 BvR 567/89, 1 BvR1044/89. [55–57].

¹⁴¹ Helmut RÜßMANN: Fallgruppen, 2024.09.12. Rüßmann – Fallgruppen.

6. Következtetések, összegzés

Összegzésként megállapítható, hogy a jóerkölcsbe ütköző szerződések jogalkalmazói gyakorlatának elemzését megelőzően számos előzetes kérdés merül fel, jelen dolgozat ezekre is igyekezett választ keresni. Ralph Weber kritikájának ismertetését követően Jörn Eckert elméletét alapul véve *de lege ferenda* javaslatként fogalmazódott meg bennem, hogy a jóerkölcsbe ütközés megítélése szempontjából a joghatás kiváltására alkalmasság (esetleg a bírósági eljárás, ítélethozatal) időpontjában kell a semmisségi oknak fennállnia. Így nem érvénytelenek azok a szerződések, amelyek ugyan megkötésük időpontjában semmisen társadalmi zsinórmértékkel ellentétes voltak miatt, ugyanakkor az alapul fekvő értékek változása következtében egy olyan későbbi időpontban áll be a hatályuk (akár egy feltétel vagy időhatározás következtében), amely időpontban az ilyen szerződések jóerkölcsbe ütközése fel sem merülhet. Megállapításra került továbbá, hogy jogállami követelményekkel ellentétes lenne, ha az elméletet fordítva is alkalmaznánk, azaz egy megkötésekor érvényes szerződést utóbb, az erkölcsök változása folytán semmisnek minősítenénk.

A vizsgált semmisségi ok sajátossága, hogy absztraktsága folytán a jogalkalmazói gyakorlat esetscsoportokat alakít ki, a dolgozat második részében a témával foglalkozó szerzők által már elemzésre került, általam klasszikusnak nevezett esetscsoportok vizsgálata mellett a részletesen bemutatásra került egy (meglátásom szerint) új esetscsoport. Javaslatként fogalmaztam meg, hogy az a fajta előre nem láthatóság, méltánytalanság, amely az árbevétel-függőségi kikötéseket jellemzi, ugyanúgy jelen van azon szerződéses rendelkezésekben, melyek a jótállási kötelezettség kezdetét a megrendelőnek történő átadás-átvételhez kötik, így indokolt volna ezen kikötéseket is semmisnek tekinteni. Megállapítást nyert, hogy a magyar gyakorlat az Oberster Gerichtshof ugyanezen típusú kikötésekre vonatkozó gyakorlatához képest bizonyítási (esetleg késedelmi kamatok) szempontból kedvezőbb, ráadásul az osztrák esetscsoportból levezetett elvek nehezen alkalmazhatók a jótállás kezdetét bizonytalan időponthoz kötő rendelkezések esetében. A német gyakorlat elemzésekor pedig egy ellentmondást bemutatva arra igyekeztem felhívni a figyelmet, hogy a BVerfGE gyakorlata, valamint a *Drittwirkung* sajátos intézménye kapcsán akkor is semmisnek kellene tekinteni az elemzett kikötést, ha az nem ÁSZF-ként válik a szerződés részévé. A dolgozat igyekezett továbbá rámutatni arra, hogy az építőiparban, azaz az üzleti életben is érvényesülhet egy klasszikusan kvázi-méltányossági alapú érvénytelenségi ok, valamint arra is, hogy egy több

évtizedes (évszázados) jogintézménynek számos, esetenként egészen új megjelenése, arca lehet.¹⁴²

¹⁴² Például: POGÁCSÁS Anett: Plus valent boni mores, quam bonae leges – Jóerkölcs a szerzői jogban. *Acta Humana*, 2023/4. 95–113.

7. Forrásjegyzék

Szakirodalom

- BELOVICS Ervin, MOLNÁR Gábor Miklós, SINKU Pál: *Büntetőjog II. Különös Rész*, Budapest, Orac Kiadó Kft., 2023.
- BENCZE Mátyás: A jogérvényesség kutatásának lehetséges elméleti és történeti keretei. *Jogelméleti Szemle*, 2002/4.
- BENKE József: *Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe, alcím: Ötéves az új magyar Ptk.* Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019.
- CSEHI Zoltán (főszerkesztő): *2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja*, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2021.
- DELI Gergely: *A jó erkölcsökről*. Budapest, Medium Kiadó, 2013.
- EÖRSI Gyula: *Összehasonlító polgári jog. Jogtípusok, jogcsoportok és a jogfejlődés útjai*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.
- European Commission: Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, Rzepecka, J., Fiorentini, S., Parziale, V. and Lechardoy, L., *Business-to-business transactions – A comparative analysis of legal measures vs. soft-law instruments for improving payment behaviour*, Publications Office, 2018, <https://data.europa.eu/doi/10.2873/500086> (2024.10.22.)
- Georg JELLINEK: *Die sozioethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*. Berlin, Verlag von O. Häring, 1908.
- GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből, Második kötet, II. rész*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1933.
- HALÁSZ Csenge: Jóerkölcsbe ütköző szerződések a hazai esetjog tükrében. *Miskolci Jogi Szemle*, 2021/2. különszám.
- Helmut RÜßMANN: *Fallgruppen*, 2024. 09. 12. Rüßmann – Fallgruppen.

- HOLLÁN Miklós: A szolgáltatások megfizetés szándéka nélküli igénybevétele és a büntetőjog – Dogmatikai és jogpolitikai vizsgálódás egy empirikus kutatás hajnalán. *Magyar Jog*, 2019/4.
- Jörn ECKERT: Sittenwidrigkeit und Wertungswandel. *Archiv für die civilistische Praxis*, 199. Bd., H. 3, 1999.
- LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Budapest, Szent István Társulat, 2017.
- LESZKOVEN László: A generálklauzulákról – a jóerkölcsbe ütköző szerződések semmissége kapcsán. *Gazdaság és Jog*, 2020/11–12.
- Mathias SCHMÖCKEL, Joachim RÜCKERT, Reinhard ZIMMERMANN: Historisch-kritischer Kommentar zum BGB, Band I. Allgemeiner Teil, Mohr Siebeck 2003.
- MENYHÁRD Attila: *A jóerkölcsbe ütköző szerződések*. Budapest, Gondolat, 2004.
- MENYHÁRD Attila: A jó erkölcsbe ütköző szerződések tilalmának tartalmi meghatározása. *Gazdaság és Jog*, 2004/9.
- MEZEI Péter: A joghézag kérdései régen és ma. *Jogelméleti Szemle*, 2002/2.
- MOÓR Gyula: *A jogbölcsélet problémái*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1945. 13.
- Ralph WEBER: Einige Gedanken zur Konkretisierung von Generalklauseln durch Fallgruppen. *Archiv für die civilistische Praxis*, 192. Bd., H. 6, 1992.
- Theo MAYER-MALY: Was leisten die guten Sitten? *Archiv für die civilistische Praxis*, 194. Bd., H. 2/3, 1994.
- POGÁCSÁS Anett: Plus valent boni mores, quam bonae leges – Jóerkölcs a szerzői jogban. *Acta Humana*, 2023/4.
- SZABÓ Miklós (szerk.): *Bevezetés a jog- és államtudományokba*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2012.
- SZALMA József: A jószokások (jóerkölcs) és a közrend megsértésének jogi következményei a magyar polgári jogban. *Magyar Jog*, 2011/7.
- SZALMA József: A generálklauzulák és a joghézag az európai és a magyar magánjogban. *Jogelméleti Szemle*, 2020/2.

- VAJNA Zita Barbara: Jóerkölcsbe ütköző szerződések. *Iustum Aequum Salutare*, 2013/3.
- VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2019.
- WELLMANN György (szerkesztő): *Polgári jog I – IV. – új Ptk. – Kommentár a gyakorlat számára*, Hatodik kiadás. Budapest, ORAC Kiadó Kft.
- ZAKARIÁS Kinga: A rendes bíróságok határozatainak alkotmányossági felülvizsgálata a német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Jogtudományi Közöny*, 2010/2.

Hivatkozott bírósági döntések

- BH 2022.8.208.
- BH 1991.7.454.
- BH 2004.4.141.
- BH 2008.7.185.
- BH 2005.9.317.
- BH 2015.1.15.
- BH 2000.12.539.
- BH 2023.4.95.
- BH 2006.84.
- BH 2011.12.337.
- BH 1979.12.416.
- BH 2007.6.188.
- BH 2002.7.367.
- BH 1995.3.158.
- BH 2016.6.139.
- BH 2006.9.284.
- BH 2015.11.302.

- BH 2016.6.149.
- BH 2020.6.174.
- BH 2024.5.113.
- BH 2016.7.172.
- BH 2012.10.426.
- BH 2023.7.187.
- BDT 2008.1724.
- BDT 2005.1161.
- EH 2012.12.P17.
- BH 2009.4.106.
- BH 2011.3.58.
- EBD 2013.07.G8.
- BH 2011.5.127.
- Kúria Pfv.V.22018/2018/5.
- Kúria Pfv. 21062/2022/7.
- Kúria Pfv. 20237/2022/15.
- Kúria Pfv. 20584/2022/10.
- Kúria Pfv. 21434/2017/4.
- Kúria Jpe.60018/2021/10.
- Fővárosi Ítéltábla Gf.40401/2022/4.
- Legf.Bír.Gfv.X.30191/2003.
- Kúria Gfv.30014/2016/1.
- Kúria Bfv.791/2012/23.
- 3069/2021. (II.24.) AB határozat.

- 2/2022. (II.10.) AB határozat.
- 801/B/2002. AB határozat ABH 1899, 1906.
- Müller és társai v. Switzerland, no. 10737/87., 1988. május 8-i ítélet.
- Hashman és Harrup v. The United Kingdom, no. 25594/94., 1999. november 25-i ítélet.
- BGH 28. 02. 1989 – IX. ZR 130/88.
- BGH 22. 01. 1991 – XI. ZR 111/90.
- BGH 24. 06. 1982 – III. ZR 178/80.
- BVerfGE, 19. 10. 1993 – 1 BvR 567/89, 1 BvR1044/89.
- OLG Celle, Urt. v. 29.07.2009 – 14 U 67/09-.
- OLG München, Urt. v. 25.01.2011 – 9 U 1953/10.
- 1 Ob 646/56 (JBl 1957, 563).
- 5 Ob 66/71.
- 6 Ob 97/09x.
- 5 Ob 538/81 (JBl 1982, 562).